

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικής.— Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1939

ΟΠΟΙΟΣ ΕΙΝΕ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

Υ Π Ο

ΡΑΦΑΗΛ ΔΗΜΟΥ

Εἰς ὅλα τὰ ἕως τώρα δημοσιευθέντα ἄρθρα μας περὶ Πλάτωνος ἐλαμβάνομεν σιωπηρῶς ὡς δεδομένον ὅτι τὸ πρῶτιστον ἐνδιαφέρον του ἦτο ἡ γνῶσις καὶ ὅτι ἡ φιλοσοφία του ἀπειτέλει μίαν ἀντικειμενικὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ὁ Πλάτων ἐνδιαφέροτο ὄχι ὀλιγώτερον διὰ τὸ ζῆν : νὰ γνωρίζῃ ἀλλὰ ἐπίσης καὶ νὰ ζῆ—ἢ μᾶλλον : νὰ γνωρίζῃ διὰ νὰ ζῆ. Ἡ ἔρευνα τοῦ σύμπαντος ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὴν ἓνα σκοπόν, εἶνε ὅμως ἐπίσης καὶ μία φάσις εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ τὴν ἔρευναν. Τὸ γεγονὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκφύγῃ ὁ ἄνθρωπος εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ λειτουργία του· τὸ πῶς θὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔρευναν αὐτήν, τὸ πῶς θὰ ζῆ, πλήρως καὶ γνησίως, αὐτὸ εἶνε τὸ μέλημά του ποὺ κυριαρχεῖ ὅλων τῶν ἄλλων μελημάτων. Ἡ σκέψις, εἴτε ἀφορᾷ τὴν φύσιν εἴτε ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον, ἀποτελεῖ μίαν ἀπομιντῆς ἀνθρωπίνης λειτουργίας, ἐπίσης ὅμως καὶ μίαν αὔξησιν ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων λειτουργιῶν. Ἐχομεν τὴν τάσιν νὰ φανταζώμεθα τὴν φιλοσοφίαν ὡς μίαν κεχωρισμένην πνευματικὴν ἐνασχόλησιν ἢ ὁποία εἰδικῶς ἐρευνᾷ τὰ παγκόσμια προβλήματα. Διὰ τὸν Πλάτωνα ὅμως ὁ φιλόσοφος εἶνε ἓνα ὁρισμένον εἶδος ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον ἀναγνωρίζομεν ἔχι τόσον ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ συζητεῖ ὅσον ἀπὸ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὰ συζητεῖ, ἀπὸ τὴν τελείαν δηλαδὴ αὐτοῦ ψυχραιμίαν κατὰ τὴν συζήτησιν, ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του, ἀπὸ τὴν πληρότητα κατὰ τὴν ἐπίθεσίν του καὶ ἀπὸ τὸν σεβασμὸν του πρὸς τὴν ἀπομιντὴν τοῦ ἀντιπάλου του. Τὸ σπουδαῖον δὲν εἶνε ἰόσον τὸ ὅτι ἡ σκέψις ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν ἀλήθειαν, ὅσον τὸ ὅτι ἐνσωματώνει αὐτήν καὶ εἶνε πέρα καὶ πέρα εἰλι-

κρινή, ὅτι τόσον τὸ ὅτι μελετᾷ τὰ γενικά καὶ παγκόσμια ὅσον τὸ ὅτι ἡ ἀτομική του στάσις ἔχει ἓνα χαρακτιῆρα γενικότητος καὶ δὲν περιέχει μέσα της τίποτε τὸ μικροπρεπές. Τὸ δὲ φιλοσοφεῖν, ὡς πνευματική ἐνέργεια, ἀποτελεῖ τὴν ἐκτύλιξιν ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον ὁ ἀνθρώπος ποὺ εἶνε πνευματικῶς ὑγιῆς ἠμπορεῖ νὰ ἔχη μίαν ὑγιᾶ φιλοσοφίαν· εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη συμπάθεια μεταξὺ τοῦ διανοουμένου καὶ ἐκείνου περὶ τοῦ ὁποίου διανοεῖται. Ἡ σκέψις προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον ἀλλ' ἐπίσης κάμνει τὸν ἀνθρώπον. Φιλοσοφία εἶνε τὸ τί κάμνει ἓνας ἀνθρώπος τὸν ἑαυτὸν του. Τὸ καθῆκον του νὰ ἐρευνᾷ κανεὶς εἶνε ἠθικὸν καθῆκον. Θὰ ἀγωνισθῶ μὲ ὄλας μου τὰς δυνάμεις, λέγει ὁ Σωκράτης, διὰ νὰ ὑποστηρίξω τὴν ἀποψιν ὅτι ἐρευνῶντες ἐκεῖνο ποὺ δὲν γνωρίζομεν θὰ γίνομεν ἀνδρικότεροι καὶ καλλίτεροι καὶ ὀλιγώτερον «ἀργοὶ» παρὰ εἰάν ἀπεβάλομεν κάθε ἐλπίδα νὰ ἀνακαλύψωμεν ἐκεῖνο ποὺ δὲν γνωρίζομεν (Μένων 86 Β. C.).

Ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως, θὰ μᾶς ἐπιτρέπετο μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος ὡς πραγματικὴ ὄντοτης θέτει τὸ πρόβλημα διὰ τὴν σκέψιν. Ἄς παρατηρήσωμεν τὴν σχέσιν τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνος πρὸς τὸν ἀνθρώπον Σωκράτη. Ὡς νέος, ὁ Πλάτων ἤρρισε χωρὶς κανένα εἰδικὸν σκοπὸν νὰ ἐπιδίδεται εἰς τὰς συνηθισμένας ἀσχολίας τῆς κοινωνικῆς του τάξεως. Ὁ Σωκράτης τὸν ἐξήγαγεν ἀπὸ τὸν βόρβορον μὲ τὸ νὰ τοῦ δείξῃ τὸν δρόμον τῆς φιλοσοφίας, παρέχων οὕτω εἰς αὐτὸν ἓνα ἐνσυνείδητον σκοπὸν διὰ τὴν ζωὴν του. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ὁ Σωκράτης ὑπῆρξε διὰ τὸν Πλάτωνα καὶ περισσότερο ἀπὸ ἓνα διδάσκαλον. Ὑπῆρξεν ἓνας εὐγενῆς φίλος, μάλιστα ἓνας σωτήρ. Ἴσως καὶ ὁ Σωκράτης, εἰς τὴν νεότητα του, νὰ εἶρεφεν ἓνα παρόμοιον αἴσθημα διὰ τὸν Παρμενίδην, διότι ἀποκαλεῖ τὸν τελευταῖον τοῦτον «πατέρα». Καὶ πράγματι εἰς τὸν ὁμώνυμον διάλογον ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Παρμενίδου ἐναντι τοῦ Σωκράτους ἔχει τι τὸ προσταιευτικῶς πατρικόν. «Εἶσαι νέος», λέγει ὁ Παρμενίδης πρὸς τὸν Σωκράτη, «καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν σὲ ἔχει ἀκόμη κατακτήσει ὅπως, νομίζω, ὅτι θὰ τὸ κάμει ἀργότερα. Ὅταν θὰ ἔλθῃ ἐκείνη ἢ ἐποχὴ δὲν θὰ περιφρονεῖς τὰ πρόστυχα καὶ ἄσχημα πράγματα· ἐνῶ τώρα, ὡς ἐκ τῆς νεαρᾶς σου ἡλικίας σὲ ἐπηρεάζουν ἀκόμη τὰ κατὰ συνθήκην παραδεδεγμένα». Καὶ αὐτὸς οὐ-

τος ὁ Παρμενίδης δὲν περιεφρόνει τὴν νεότητα· τοῦναντίον παρουσιάζει τοὺς μαθητὰς του νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν συζήτησιν μαζί με τοὺς μεγαλειότερους των διότι «ὁ νεώτατος εἶνε πιθανώτερον νὰ ἐκφράσῃ ἐκεῖνο ποὺ σκέπτεται». Καὶ ἐν τῇ μειριορροσύνῃ του, ὁ Παρμενίδης παρακαλεῖ νὰ τὸν συγχωρήσουν διότι παρ' ὅλην του τὴν ἡλικίαν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν συζήτησιν, ἀλλ' ἐν τέλει, ὑποχωρεῖ με ἐκφράσεις τόσον ὠραίας καὶ γεμάτας χάριν ὥστε αἰσθινόμθα τὴν ἀνάγκην νὰ τὰς ἀναφέρωμεν ἐν ἐκτάσει. «Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ κάμω ὅπως θέλετε σεῖς», λέγει, «ἂν καὶ νομίζω ὅτι ἔχω πολλὴν ὁμοιότητα μετὰ τὸ ἄλογο εἰς τὸ ποίημα τοῦ Ἰβύκου—εἶα ἄλογο ποὺ εἶχε γηράσει εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ποὺ ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ μέρος εἰς μίαν ἀρματοδρομίαν καὶ ἔτρεμεν ἀπὸ φόβον δι' ἐκεῖνο ποὺ τὸ ἐπερίμενε διότι τὸ ἐγιώριζεν ἐκ πείρας... ἔτσι καὶ ἐγὼ καταλαμβάνομαι ἀπὸ τρομόν ὅταν ἀναλογίζομαι ὅποιον φοβερόν ὠκεανὸν λόγων πρόκειται τώρα νὰ διαπλεύσω, μετὰ ὄλον μου τὸ γῆρας. Καὶ ὅμως θὰ τὸ πράξω διότι πρέπει νὰ σᾶς κάμω τὴν χάριν». Ὅταν ὁ Σωκράτης ἐπροχώρησεν εἰς ἡλικίαν, εὐρέθη ἠναγκασμένος νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ «πατρός» του, ἂν καὶ τοῦ ἐχρειάζετο πολὺ θάρρος διὰ νὰ τὸ κάμῃ· ὅμως ἐξηκολούθησε νὰ ὁμιλῇ περὶ αὐτοῦ ὡς περὶ ἀνθρώπου σεβασμίου καὶ ἐκτάκτως ἐπιβλητικοῦ.*)

Ἄλλὰ αὐτὴν τὴν στιγμήν μᾶς ἐνδιαφέρουν αἱ προσωπικαὶ σχέσεις τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Σωκράτη. Εἰς τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν ὁ Πλάτων εἶχε νὰ ὑποστῇ τὴν τρομερὰν πίεσιν τοῦ Σωκράτους ὡς ἀνθρώπου, τοῦ Σωκράτους ὡς φυσικοῦ γεγονότος, ὡς ψυχικοῦ γεγονότος, πρωτίστως ὡς ἠθικοῦ γεγονότος, ὅποιον ὑπῆρξε δι' αὐτὸν τόσον ἡ ζωὴ ὅσον καὶ ὁ θάνατός του. Καὶ δλόκληρας ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶνε δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς μία προσπάθεια νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν Σωκράτη τὸν ἄνθρωπον. Πῶς ἦτο δυνατόν ἕνας τοιοῦτος ἄνθρωπος νὰ ὑποστῇ τοιοῦτον τέλος; ποῖαι ἀνόητοι δυνάμεις πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὸ σύμπαν διὰ νὰ καταστρέψουν μιὰ τέτοια ζωὴ; καὶ ἀκόμη περισσότερο, πόσον ἀνεξάντλητον πλοῦτον θὰ πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν ὅτι ἔχει ἡ φύσις διὰ νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ παραγάγῃ ἕνα τοιοῦτον ἄνθρωπον—

*) Σοφιστής 242 A, Παρμενίδης 130 C—E, Θεαίτητος 183 E.

ἴδου μερικά ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶνε πιθανὸν ὅτι θὰ ἐξεκίνησεν ἡ σκέψις τοῦ Πλάτωνος. Δὲν νομίζομεν ὅτι θὰ εἴμεθα ὑπερβολικοί ἐὰν θεωρήσωμεν ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος περὶ ἀπολύτων ἀξιῶν δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μίαν διευκρίνισιν τῆς εἰληκρινουῆς προσωπικότητος τοῦ Σωκράτους, ὅτι ἡ θεωρία περὶ τοῦ δεχομένου πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς παρεμποδίζεται ἡ πραγματοποίησις τῶν ἀπολύτων αὐτῶν ἀξιῶν, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Ἔρωτος ἀποτελεῖ μίαν γενικευμένην ἐρμηνείαν διὰ τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἀφοσῶσιν τοῦ Σωκράτους εἰς πᾶν τὸ ἰδανικόν.

Τὸ σπουδαιότερον ἐρώτημα ποῦ εἶνε δυνατὸν νὰ διατυπώσωμεν ἀναφορικῶς πρὸς ἓνα ἄνθρωπον εἶνε νὰ ἐρωτήσωμεν ἂν εἶνε οὗτος εἰληκρινῆς ἢ ὄχι : εἶνε αὐθεντικός, ἀποδίδει ἀληθινὸν ἦχον ; Εἰς τὴν ζωὴν ἡ λειτουργία τῆς διανοίας εἶνε νὰ προσδώσῃ ἀλήθειαν χαρακτῆρος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὅροι ὅπως εἶνε οἱ : ἀληθῆς, εἰληκρινῆς, πραγματικός δὲν εἶνε, διὰ τὸν Πλάτωνα, λέξεις μὲ ἀόριστον εὐγλωττίαν, ἀλλ' εἶνε καθωρισμέναι καὶ ἀποτελοῦν τεχνικοὺς ὅρους. Ἄς ἀναφέρωμεν ἕκ νέου ὅ,τι ἐγράφομεν εἰς προηγούμενον ἄρθρον σχετικῶς μὲ τὰς εἰκόνας. Μερικαὶ εἰκόνες δηλοῦν κατὰ ὅμοιον πρὸς αὐτὰς καὶ ἄλλαι πάλιν φαίνονται μόνον ὡς τοιαῦται. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ ζωὴ μερικῶν ἀνθρώπων εἶνε ἀπατηλή, ἐνῶ ἄλλων ἀποτελεῖ ἀληθινὴν αὐτῶν εἰκόνα. Ὁ φιλόσοφος περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο μισεῖ τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος. Τὸ ἐξωτερικὸν ψεῦδος εἶνε ἡ διὰ λόγων ἐκδηλουμένη ἀνειλικρίνεια ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀφορμὴν τῆς τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος· δὲν εἶνε ὅμως ἐντελῶς ἀμιγῆς ἀνειλικρίνεια. Ἐνῶ τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος εἶνε ἡ πραγματικὴ ἀνειλικρίνεια καὶ εἰσδύει ἕως εἰς τὰ ζωτικώτερα μέρη τῆς ψυχῆς· ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄγνοιαν ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι γινώσκομεν ἐνῶ δὲν γινώσκομεν. Ἡ αὐταπάτη εἶνε ἡ μεγαλειτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς ἁμαρτίας, ὃ δὲ ἄνθρωπος ποῦ παραδέχεται τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος κυλίνεται διαρκῶς δίκην χοίρου εἰς τὸν βόρβωρον τῆς ἀμαθείας (Πολιτεία 535 E). Ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει τὸν φιλόσοφον δὲν εἶνε μόνον ἡ ἐσωτερικὴ καλοπιστία ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ ἡ εὐθύτης· ἀποτελεῖ οὗτος μίαν ἀληθινὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθῶς πραγματικοῦ. Μὲ τὸ νὰ εἶνε ἠνωμένος μὲ τὸ ἀληθῶς ὄν πραγματοποιεῖ μίαν ἀληθινὴν ζωὴν· εἶνε ὑγιής, οὐσιαστικός καὶ ἰσχυρός. Ἡ ἀλήθεια,

μόνη της καὶ καθ' ἑαυτήν, δὲν εἶνε ἀρκετή. Ὁ συνήθης ἄνθρωπος— ἃς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸν δημοκρατικὸν ἄνθρωπον—εἶνε τίμιος ὅπως τὸ ἐννοεῖ αὐτός· τὸ κακὸν εἶνε ὅτι ἐκεῖνο ποὺ μιμεῖται στερεῖται οὐσίας· ἀντικατοπτρίζει ἀπλῶς ὅλας τὰς κοινοτοπίας τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ περιβάλλοντος. Καὶ ὅμως, κατὰ τελευταῖον λόγον, ἡ καλοπιστία καὶ ἡ εἰλικρίνεια συνεπάγονται καὶ οὐσιαστικότητα. Ὁ δημοκρατικὸς ἄνθρωπος στερεῖται ἐσωτερικῆς ἀληθείας ὑπὸ τὴν θεμελιώδη ἐννοιαν ὅτι διατελεῖ ἐν πλάνῃ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ κατάστασιν· ἀφαιρέσατε ἀπὸ ἑνα ἄνθρωπον τὴν κενοδοξίαν καὶ αὐτομάτως θὰ τοῦ ἔχετε δώσει τὴν κατάλληλον κατεύθυνσιν διὰ τὴν ἀπομιμηθῆ πραγματικότητας ἀντὶ τῶν σκιῶν.

Φιλοσοφία εἶνε ὁ καθαρὸς τῶν ἐσωτερικῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, ἡ ἀπόρριψις τοῦ ἐσωτερικοῦ ψεύδους, ἡ ἐπίτευξις εἰλικρινείας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ σκοπὸς της κατὰ ταῦτα εἶνε ἠθικός· θὰ μᾶς ἐπετρέπετο μάλιστα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶνε θρησκευτικός. Ὁ καθαρὸς ἀνήκει εἰς τὸ γένος τῆς διακρίσεως, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν εἰδῶν συμφώνως πρὸς τὰ γένη· ἡ διάκρισις ὅμως κατὰ τὸν εἰδικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα ὡς καθαροῦ, εἶνε ὁ πραγματικὸς ἀποχωρισμὸς τοῦ καλοῦ ἀπὸ τὸ κακὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ φιλοσοφία εἶνε ἡ ἰατρικὴ τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ λέξεις εἶνε τὰ φάρμακά της. Ἡ θεραπεία ὅμως δὲν εἶνε ἐπιτιγῆς· ἐὰν δὲν προχωρήσῃ πέραν τῶν συμπτωμάτων καὶ φθάσῃ ἕως εἰς τὴν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας· καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ γονεῖς πλανῶνται τόσον συχνά· ἐπιμένουν νὰ δίδουν συμβουλὰς εἰς τὰ παιδιὰ τους ὡς ἐὰν νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παύσουν τὰ συμπτώματα ἐνῶ θὰ παρέμενεν ἡ ἀσθένεια· μάλιστα θυμῶνουν μὲ τὰ παιδιὰ τους ὡς ἐὰν αἱ κακίαι νὰ ἦσαν ἐκούσiai. «Ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἰατροὶ γνωρίζουν ὅτι τὸ σῶμα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀντλήσῃ καμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν τροφήν ποὺ τοῦ παρέχεται ἐνόσω δὲν ἀφαιρεθοῦν ὅλα τὰ ἐμπόδια», οὕτω καὶ ὁ σοφὸς μανθάνει ὅτι ὁ μαθητῆς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὠφεληθῆ πρὶν νὰ τεθῆ ἐκποδῶν τὸ ἐμπόδιον τῆς ἀγνοίας. Ἡ ἀγνοία εἶνε ἡ μοναδικὴ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ φυλακισμένος εἶνε ὁ κυριώτερος συνεργὸς εἰς τὴν ἰδίαν του φυλάκισιν· παραμένει ἐν τῇ ἀγνοίᾳ διότι εἶνε αἰχμάλωτος τῆς ἐπιθυμίας—εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τῆς ματαιοδοξίας.

Ἡ φύσις τῆς ἀσθενείας προδιαγράφει καὶ τὴν ἀκολουθητέαν θεραπείαν. Ἡ θεραπεία τοῦ Σωκράτους ἦτο ἡ ἐρωταπόκρισις, διὰ τῆς ὁποίας ἠνάγκαζε τὸν ἄνθρωπον νὰ αἰσχύνεται. Διὰ τὸν Σωκράτη ἡ συζήτησις ἀπετέλει βεβαίως μίαν προσπάθειαν διὰ νὰ εὐρεθῇ ἡ λύσις ἑνὸς προβλήματος, ἀλλὰ περισσότερο ἀκόμη, ἦτο ὁ τρόπος διὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς προσωπικῆς καταστάσεως. Περιήρχετο τὴν ἀγορὰν καὶ ἔσταματοῦσε τοὺς ἀνθρώπους εἴτε ὅταν ἐσχόλαζον εἴτε ὅταν εἰργάζοντο καὶ τοὺς ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις. Τὸ κακὸν ἦτο ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἐγνώριζαν τὴν ἐργασίαν των, ἐνόμιζαν ὅτι ἦσαν σοφοὶ καὶ ἐγνώριζαν ὅλα τὰ πράγματα. Ὁ Σωκράτης ἐσυνήθιζε νὰ ἀρχίζῃ τὴν συζήτησιν μὲ τὸ νὰ ἀπευθύνη δειλὰ δειλὰ μίαν ἀπλὴν ἐρώτησιν· ὁ ἄλλος, κολακευόμενος ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ Σωκράτους, ἤρχιζε νὰ ἀπαντᾷ εἰς ὕψος προστατευτικὸν καὶ διὰ μακρῶν. Μετ' ὀλίγον ὁ Σωκράτης τὸν διέκοπτε μὲ τὴν παράκλησιν νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ κάποιον σημεῖον τῆς ἀπαντήσεως, δικαιολογούμενος συγχρόνως διὰ τὴν ἀνοησίαν του νὰ μὴ ἐννοῇ τὰ λεγόμενα. Ὁ συνομιλητῆς του, ἀμέριμνος καὶ χωρὶς νὰ ἀνιληφθῇ τὰς παγίδας ποῦ τοῦ ἔστεινε γύρω του, ἄρχιζε καμμίαν ἀτελεύτητον ὁμιλίαν, σκοντάπτων εἰς ἀντιφάσεις ἕως ὅτου, εἰς τὸ τέλος εὐρίσκειτο ἐξαπλωμένος χάμω καὶ ζητῶν ἔλεος. Πράγματι, ἡ ἐνέργεια τῆς Σωκρατικῆς εἰρωνείας ἐπὶ τῶν συνομιλητῶν του ἦτο καταστρεπτική. «Μοῦ φαίνεται» — λέγει ἓνας ἐξ αὐτῶν — «ὅτι ὁμοιάζεις πολὺ μὲ τὴν θαλασσίαν νάρκην· διότι ὅποιος τὴν πλησιάζει καὶ τὴν ἐγγίζει ναρκώνεται· καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ ἔκαμες καὶ σὺ τῶρα μὲ ἐμένα. Διότι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, αἰσθάνομαι ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ μου καὶ τὸ στόμα μου εἶνε ναρκωμένα καὶ δὲν ἠξεύρω καθόλου τί νὰ σοῦ ἀπαντήσω». (Μένων 80 ΑΒ). Ἡ εἰλικρίνεια ἐναντι τοῦ ἑαυτοῦ του βασίζεται ἐπὶ τῆς ταπεινοφροσύνης· πρὶν ἀρχίσῃ ἡ μάθησις εἶνε ἀνάγκη νὰ παταχθῇ ἡ ἀλαζονεία καὶ διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου δὲν ἐπαρκοῦν τὰ ἥπια μέτρα.

Ἡ μέθοδος τοῦ διδασκάλου ἐγκείται εἰς τὸ νὰ συγκεντρώσῃ ἐπὶ ταῦτὸ τὰς μὴ ὁργανωμένας γνώμας τοῦ πνεύματος, τοποθετοῦσα αὐτὰς τὴν μίαν πλησίον τῆς ἄλλης εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἄνθρωπος ποῦ τὰς ἔχει νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἰδῇ πῶς ἀντιφάσκουν ἢ μία μὲ τὴν ἄλλην. Φέρε τὰ πνευματικὰ ἁμαρτήματα ἑνὸς ἀνθρώπου ἔμπροδς εἰς τὴν

συνείδησίν του καὶ θὰ τὸν ἔχεις θεραπεύσει δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου: τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν καταφρονεῖ πλέον τοὺς ἄλλους· εἶνε δυσηρεστημένος μὲ τὸν ἑσυτὸν του καὶ ἤπιος ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ. Ἡ μεταχειρίσις τὴν ὁποίαν ὑπέστη προκαλεῖ συγχρόνως τὴν μεγίστην εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς θεωμένους καὶ τὴν πλέον διαρκῆ ὠφέλειαν εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἐξυπακούεται βεβαίως ὅτι ἡ ἀπαγωγή αὐτὴ εἰς ἀμηχανίαν καθόλου δὲν τελεσφορεῖ ἐν ὕψω δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπόθει νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν (Μένων 84 C). Ἐπὶ πλέον, ἡ ἀμφιβολία μόνη δὲν ἀρκεῖ. Μιζὶ μὲ τὴν ἀμφιβολίαν καὶ δυσπιστίαν πού πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς εἰς τὸν ἑαυτὸν του εἶνε ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν βασιμότητα τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ὑπάρχει ἓνα σύστημα ἀρχῶν (λόγων) πού εἶνε ἀληθεῖς καὶ πού εἶνε δυνατὸν νὰ τὰς διδαχθοῦμε. (Φαίδων 90 C). Οἱ νέοι πού δὲν ἔχουν πείραν περὶ τὴν συζήτησιν ἔχουν τὴν τάσιν νὰ δεχθοῦν ἐντελῶς ἄκριτα μίαν θεωρίαν καὶ κατόπιν ἄκριτα ἐπίσης νὰ τὴν ἀποκρούσουν· τὸ τοιοῦτον εἶνε δυνατὸν νὰ τοὺς συμβῇ ἐπανελημμένως ἕως ὅτου φθάσουν εἰς τὸ σημεῖον νὰ πιστεύουν ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἀσφαλὲς εἰς κανὲν ἐπιχείρημα. Γίνονται οὕτω μισόλογοι—ἄνθρωποι πού μισοῦν τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ πού θεωροῦν ὅτι καμμία ἀλήθεια δὲν εἶνε σταθερὰ ἐπὶ οἷονδήποτε χρόνον. Ὁ σκεπτικισμὸς αὐτῶν βασίζεται ἐπὶ τῆς κενοδοξίας· νομίζουν ὅτι γνωρίζουν πλέον ὅλας τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ μειονεκτήματα τοῦ νοῦ καὶ ἐν τῇ ματαιοδοξίᾳ των κατηγοροῦν τὴν μέθοδον τοῦ διανοεῖσθαι ἀντὶ νὰ αἰτιῶνται τοὺς ἑαυτοῦς των, τὴν πνευματικὴν των ἀστάθειαν, τοὺς εὐκόλους αὐτῶν ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις των (Φαίδων 90 B—91 A).

Ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ἐδῶ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον πάσχει τὸ ἄτομον διαρκούσης τῆς ἐρωταποκρίσεως εἶνε τόσον μία ἀτομικὴ ὅσον καὶ μία πνευματικὴ βίωσις. Ἡ πνευματικὴ ἀσυνέπεια εἶνε μία προσωπικὴ σύγκρουσις· τὸ νὰ διαλύσῃ κανεὶς τὴν ἀντίφασιν σημαίνει νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἁρμονίαν εἰς τὴν ψυχὴν. Διὰ τῆς ἐρωταποκρίσεως ὑποβάλλομεν εἰς ἔλεγχον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους (Πρωταγόρας 348 A). Εἰς τὴν σωκρατικὴν μέθοδον συναντῶμεν μίαν τεχνικὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς σωτηρίας διὰ τῆς θρησκείας· τὸ γὰρ ἀμφι-

σβητῆ κανείς τὰ ἀποτελέσματα εἰς περίπτωσιν πού ἔχει διαπιστωθῆ πνευματικὴ ἁμαρτία καὶ τὸ νὰ μανθάνη κανείς εἶνε καὶ τὰ δύο αὐτὸ-καθαρός. Ὁ Πλάτων διαφέρει ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν κατὰ τοῦτο ὅτι τὴν ἔμφασιν τὴν θέτει ἐπὶ τῆς γνώσεως. Ἡ ἀλαζονεία εἶνε ἀλαζονεία πνεύματος· ἡ ἁμαρτία εἶνε ἀγνοία· ἡ σωτηρία εἶνε ἀνάμνησις.

Τὸ νὰ μανθάνη κανείς εἶνε δυνατόν ἐπίσης νὰ περιγραφῆ ὡς μία διαδικασία γεννήσεως κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διδάσκαλος ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον τῆς μαίας. Ἡ μαία εἶνε μία γραία καὶ στεῖρα γυναῖκα· ὁμοίως καὶ ὁ διδάσκαλος εἶνε ἓνας γηραιὸς καὶ πνευματικῶς στεῖρος ἄνθρωπος. Τὸ σημεῖον τῆς ἀναλογίας ἔγκειται εἰς τοῦτο ὅτι ὁ διδάσκαλος δὲν μεταβιβάζει καμμίαν γνώσιν εἰς τὸν σπουδαστὴν· ὅσον ὀλιγώτερον διδάσκει τόσο καλλίτερος διδάσκαλος εἶνε. Ὁ Σωκράτης ἦτο ἓνας προφήτης πού δὲν ἀνήγγειλε τίποτε· τὸ μόνον πού ἔκαμε ἦτο νὰ παροτρύνῃ τὸν σπουδαστὴν νὰ σκέπτεται μόνος του. Ἀλλὰ καὶ ἡ μέλλουσα μήτηρ δὲν ἀντιλαμβάνεται πολλάκις ὅτι εἶνε ἔγκυος· ἡ μαία διαγιγνώσκει τὴν ἐγκυμοσύνην της. Οὕτω καὶ ἓνας σπουδαστὴς δὲν ἀντιλαμβάνεται συχνὰ ὅτι ἔχει μέσα του κάποιαν ἰδέαν· ἓνας καλὸς διδάσκαλος ἐλκύει τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου, σώζων οὕτω τὴν ἰδέαν ἀπὸ τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων καὶ ἀποδίδων αὐτὴν εἰς τὸν σπουδαστὴν. Μετὰ τὸν τοκετὸν ὁ διδάσκαλος μεταβάλλεται εἰς κριτικόν. Τὸ σπουδαιότερον καὶ εὐγενέστερον μέρος τῆς λειτουργίας τῆς μαίας εἶνε νὰ διακρίνῃ ἔάν τὸ νεογνὸν τῆς μητρὸς εἶνε ἀληθινὸ παιδί ἢ ἔάν ἐπρόκειτο περὶ ψευδοεγκυμοσύνης· τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου εἶνε νὰ διαγνώσῃ ἔάν αἱ ἰδέαι τοῦ μαθητοῦ εἶνε ἀλήθειαι ἢ ἀπλῶς εἰδωλα. Ἐάν τὸ πνευματικὸν προϊόν ἐμπίπτει εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν κατηγορίαν, ὁ διδάσκαλος τὸ θέτει κατὰ μέρος ἀθορύβως. Φυσικὰ δὲν ἀρέσει καθόλου εἰς τὸν σπουδαστὴν νὰ βλέπῃ ὅτι τοῦ καταστρέφουν τὰς ἰδέας του καὶ καμμιά φηρὰ δαγκάνει καὶ κτυπᾷ τὴν μαίαν· ἀλλ' ὁ διδάσκαλος δὲν κάμνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ καθῆκον του τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ σώσῃ ὅ,τι εἶνε ἀληθινὸν καὶ νὰ καταστρέψῃ ὅ,τι εἶτε ψευδὲς (Θεαίτητος 149 Β—151 Ε).

Ἡ σχέσις μεταξὺ διδασκάλου καὶ σπουδαστοῦ εἶνε φύσεως προ-

σωπικῆς. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ῥήτορα, ὁ φιλόσοφος ἀπευθύνεται πρὸς ἓνα εἰδικὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι πρὸς τὸ πλῆθος : ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τὸν λόγον καὶ ἀποφεύγει τὰ βιβλία. Τὰ βιβλία δὲν ἀπευθύνονται πρὸς κανένα εἰδικῶς· εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ ἓνα πού δὲν εἶνε προετοιμασμένος διὰ τὴν ἀλήθειαν ὅσον καὶ ἀπὸ ἓνα πού εἶνε προετοιμασμένος. Τὰ βιβλία δὲν ἐκλέγουν τοὺς ἀναγνώστας των καὶ δὲν ἀποκαθιστοῦν ἐπαφὴν μεταξὺ πνεύματος καὶ πνεύματος. Ἐπὶ πλέον παρεμπίπτει καὶ ζήτημα γοήτρου : ὁ ἀναγνώστης δὲν ἐξετάζει ἐὰν τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου εἶνε ἀληθές ἀλλὰ ποῖος εἶνε ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀπὸ ποῦ κατάγεται. Ἐὰν δὲ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τοῦ περιεχομένου, θὰ εὔρει εἰς αὐτὸ ὄχι σκέψιν ἀλλὰ μίαν γελοιογραφίαν αὐτῆς. Ἡ σκέψις εἶνε κίνησις ἐνῶ τὰ βιβλία εἶνε ἀκίνητα : εἶνε σιωπηλά καὶ δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ βοηθήσουν ἑαυτά· ἐὰν τὰ κατηγορήσῃ κανεὶς ἔχουν ἀνάγκην τῆς βουθείας τοῦ γονέως των. «Ἡ γραφή, ὦ Φαῖδρε, ἔχει αὐτὴν τὴν παράδοξον ἰδιότητα, καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὰ ζωγραφήματα· διότι τὰ προϊόντα τῆς ζωγραφικῆς στέκουν ἐκεῖ ὡσὰν νὰ εἶχαν ζωὴν· ἐὰν ὅμως τοὺς ἀπευθύνει κανεὶς καμμίαν ἐρώτησιν τηροῦν σεμνὴν σιωπὴν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς γραπτοὺς λόγους· σοῦ φαίνεται ὅτι ὁμιλοῦν σὰν νὰ εἶχαν φρόνησιν, ἐὰν ὅμως τοὺς ἐρωτήσῃς καὶ τοὺς ζητήσῃς νὰ σοῦ ἐξηγήσουν τὰ λεγόμενά τους, θὰ ἰδῆς ὅτι ἐπαναλαμβάνουν διαρκῶς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα (Φαῖδρος 275 D). Τίποτε τὸ γραμμένο δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδίδῃ ἀκριβῶς τὴν σκέψιν πού προτίθεται νὰ ἐκφράσῃ· δι' αὐτὸν τὸν λόγον τίποτε τὸ γραμμένο δὲν πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γραφὴν. Τὰ βιβλία ἔχουν καὶ αὐτὰ τὴν θέσιν τους : «εἶνε ἓνα εἶδος παιδιᾶς διὰ νὰ ἀποταμιεύῃ κανεὶς ὑπομνήσεις πού θὰ χρησιμεύσουν εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὅταν θὰ φθάσει εἰς τὴν ἐπιλησμοσύνην τοῦ γήρατος, ἢ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ὅσοι θὰ ἀκολουθήσουν τὰ ἴχνη του» (αὐτόθι 276 D).

Ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος ἐκλέγει τοὺς μαθητάς του μετὰ προσοχῆς· κρατεῖ μόνον ἐκείνους πού εἶνε ἱκανοὶ νὰ μανθάνουν, καὶ ἀποβάλλει ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους ἀρέσει ἢ καλοπέρασιν καὶ εἶνε ἀνίκανοι νὰ ὑποβληθοῦν εἰς κόπον καὶ ἐργασίαν. Ὑποδεικνύει εἰς τὸν μαθητὴν «ὅποιον εἶνε τὸ θέμα (τῆς σπουδῆς) ὡς σύνολον, ὁποῖος εἶνε ὁ χαρα-

κτῆρ του, πόσα προεισαγωγικά πράγματα περιλαμβάνει ὡς ἐπίσης καὶ πόσον κόπον καὶ ἐργασίαν ἀπαιτεῖ». (Ἐπιστολαὶ 340 C). Ὁ σπουδαστῆς δὲν πρέπει νὰ ἐπιληφθῆ τῆς σπουδῆς τῆς φιλοσοφίας ἐὰν δὲν ἔχει μελετήσῃ τὰς ἐπιστήμας καὶ δὲν ἔχει τύχει τῆς ἀπαιτουμένης πνευματικῆς πειθαρχίας. Καὶ περισσότερον ἀκόμη, ὁ σπουδαστῆς πρέπει νὰ ἔχη κάποιαν προσωπικὴν συγγένειαν μὲ τὴν φιλοσοφίαν: πρέπει νὰ εἶνε ὠραία φύσις, ὅπως καὶ τὸ ἀντικείμενόν του· διότι ἐὰν ἡ φύσις του εἶνε κακὴ, κανεὶς δὲν θὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ. Ἰκανότης περὶ τὸ διανοεῖσθαι καὶ καλὸν μνημονικὸν δὲν χρησιμεύουν τίποτε ἐὰν ἡ κατάστασις τοῦ πνεύματος εἶνε ξένη πρὸς τὸ ἀντικείμενον· καθόσον δὲν ὑπάρχει ἀληθῆς θεωρία ποὺ νὰ μὴ φαίνεται γελοία εἰς τοὺς ἀμαθεῖς ἀνθρώπους (Ἐπιστολαὶ 344 A). Τὰ ἐργαλεῖα τοῦ διδασκάλου εἶνε οἱ προφορικοὶ λόγοι οἱ «νόμιμοι ἀδελφοὶ τοῦ νόθου τοιούτου». Αὐτοὶ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ὑπερασπίσουν τοὺς ἑαυτούς των καὶ τὸν γονέα των διότι γνωρίζουν εἰς ποῖον πρέπει νὰ ὁμιλήσουν καὶ ἀπέναντι τίνος πρέπει νὰ τηρήσουν σιωπὴν.

Ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ μαθητοῦ βασίζεται ἐπὶ τῆς φιλίας — εἶνε σχέσις ἀγαπῶντος πρὸς τὸν ἀγαπώμενον. Ἡ συνομιλία προκαλεῖται ὑπὸ τοῦ ἔρωτος ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ πρὸς τὴν καλλιτέρευσιν τοῦ ἀγαπωμένου. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ συγγένεια μεταξὺ τῶν ἰδανικῶν τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ μαθητοῦ. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὸν ἰδικόν του θεὸν τὸν ὁποῖον λατρεύει: ὁ ἀγαπῶν ζητεῖ νὰ εὔρη ἓνα ἀγαπώμενον τοῦ ὁποίου ἡ φύσις νὰ συμφωνῆ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ ἔρως γεννᾶται ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως ὅτι ὁ ἀγαπώμενος ἀντικατοπτρίζει τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ. Ἡ διδασκαλία ἀποτελεῖ τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀγαπῶντος νὰ διαπλάσῃ τὸν ἀγαπώμενον σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ, ἡ δὲ σχετικὴ ἐπίδρασις ἀσκεῖται τόσον διὰ τοῦ παραδείγματος ὅσον καὶ διὰ τῶν λόγων. Ὁ διδάσκαλος ὁδηγεῖ τὸν ἀγαπώμενον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ ὄχι μόνον διὰ μέσου τῆς πειθοῦς ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος μιμεῖται τὸν θεὸν (Φαῖδρος 253 B). Ὁ διδάσκαλος δὲν δίδει μόνον, ἀλλὰ λαμβάνει ἐπίσης κατὰ τοῦτο ὅτι ἀποκτᾶ μίαν διαυγεστέραν κατανόησιν τοῦ θεοῦ βλέπων τὴν εἰκόνα του εἰς τὸν μαθητήν.

Ἡ ἄμεσος ἐπαφὴ τοῦ διδασκάλου μετὰ τοῦ μαθητοῦ διὰ τῆς πει-

θοῦς ἀποτελεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ παγκοσμίου χαρακτηῆρος τῆς δυναμικῆς ἀλληλοσυσχετίσεως μεταξὺ τῶν ὑπαρχόντων πραγμάτων. Ὁ διδάσκαλος φυτεύει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ ἓνα σπόρον ὃ ὁποῖος αὐξάνεται καὶ διατηρεῖ τὸν ἑαυτόν του καὶ κατόπιν παράγει νέους ἰδικούς του σπόρους διὰ τὰ φυτευθῶν εἰς νέον χῶμα. Εἰς τὸ τέλος ὁ μαθητὴς γίνεται διδάσκαλος τοῦ ἑαυτοῦ του, προχωρεῖ εἰς τὸν δρόμον του χωρὶς καμμίαν βοήθειαν· ὅταν δὲ θὰ εἶναι ὄριμος, θὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ἐπίσης διδάσκαλος ἄλλων. Οὕτω λοιπόν, ἡ μάθησις εἶνε καὶ τι πού ἐπαναλαμβάνεται ἐπ' ἄπειρον καὶ διατηρεῖ ἑαυτὸ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Εἰς πολλοὺς σπουδαστὰς αἱ γνώσεις ἀποτελοῦν ἓνα ἐντελῶς ἐπιφανειακὸν στρώμα, ὅπως συμβαίνει τοῦτο εἰς τοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς μαυρίζει ὁ ἥλιος («οἱ τὰ σώματα ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐπικεκαυμένοι», *Ἐπιστολαὶ 340 D): ἐκεῖνο ὅμως πού ἔχει μάθει κανεὶς πραγματικῶς γίνεται μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ μνήμη εἶνε καὶ τι περισσότερο ἀπὸ ἀπλῆν πνευματικὴν διατήρησιν· «δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ λησμονήσῃ κανεὶς ἐκεῖνο πού περιέλαβεν ἅπαξ διὰ τῆς ψυχῆς του» (344E). Εἰς τὸν «Φαῖδρον» ὁ Πλάτων δεικνύει ἄλλην μίαν φοράν τὰ μειονεκτήματα τῆς γραφῆς. Ἦκουσα, λέγει ὁ Σωκράτης, ὅτι εἰς τὴν Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου διέμενε ἓνας ἀπὸ τοὺς παλαιούς θεοὺς τῆς χώρας ὃ ὁποῖος ὠνομάζετο Θεύθ. Εἶχεν ἐφεύρει πολλὰ πράγματα, ἢ κατὰ πολὺ ὅμως μεγαλειτέρα του ἐφευρέσεις ἦσαν τὰ γράμματα. Ἦλθε λοιπὸν πρὸς τὸν Θαμοῦν τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου φέρων τὴν ἐφευρέσιν του καὶ τὸν παρεκίνει νὰ τὴν μεταδώσει εἰς τοὺς ὑπηκόους του, λέγων: Ἡ ἐφευρέσις αὕτη θὰ καταστήσει τοὺς Αἰγυπτίους σοφωτέρους καὶ θὰ ἐπαυξήσῃ πολὺ τὴν μνήμην των». Ὁ Θαμοῦς ὅμως ἀπήντησεν: «Ὁ πολυμήχανε («τεχνικώτατε») Θεύθ, εἶσαι πολὺ ἐπινοητικὸς ἀλλὰ εἶσαι κακὸς κριτὴς ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρησιμότητα τῆς ἐφευρέσεώς σου: αὕτη θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ὀλιγωτέραν καὶ ὄχι μεγαλειτέραν σοφίαν. Ἡ συνήθεια τῆς γραφῆς θὰ προκαλέσει ἐπιλησμοσύνην καὶ ὁ λαὸς θὰ παύσει νὰ χρησιμοποιοῖ τὴν μνήμην του. Μὲ τὸ νὰ δώσουν πίστιν εἰς τὴν γραφὴν πού προέρχεται ἀπὸ χαρακτηῆρος οἱ ὁποῖοι δὲν ἀποτελοῦν μέρος αὐτῶν τῶν ἰδίων ὁ κόσμος θὰ μαθαίνει ὀλιγώτερον. Σὺ εὔρες ἓνα φάρμακον ὄχι διὰ τὴν μνήμην ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάμνησιν· καὶ προσφέρεις εἰς τοὺς μαθητάς σου τὴν ἐξωτερικὴν

ἐντύπωσιν τῆς σοφίας ὄχι αὐτὴν τὴν σοφίαν, διότι θὰ ἀναγνώσουν πολλὰ πράγματα χωρὶς νὰ διδαχθοῦν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ φαίνονται ὅτι γνωρίζουν πολλὰ πράγματα, ἐνῶ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος θὰ εἶνε ἀμαθεῖς» (Φαῖδρος 274 C—275 B).

«Ἡ ζωὴ ποὺ δὲν ὑπεβλήθη εἰς ἔλεγχον καὶ ἐξέτασιν δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ τὴν ζῆ κανεῖς». «Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἓνα ὄν τῶν συνηθειῶν ποὺ ἀντικατοπτρίζει τοὺς κώδικας καὶ τὰ ἔξεις τῆς πόλεώς του· αἱ ἀξίαι του δὲν εἶνε ἰδικαί του. Μὲ τὸ νὰ ἐξετάζη τὸν ἑαυτὸν του ὁ ἄνθρωπος κοσκινίζει καὶ βασανίζει αὐτὰς τὰς ἀξίας καὶ τότε ἐκεῖναι τὰς ὁποίας θὰ παραδεχθῆ θὰ ἀποτελοῦν ἀληθινὴν ἰδιοκτησίαν του. Ὡς ὄν τῶν συνηθειῶν ὁ ἄνθρωπος εἶνε μηχανοποιημένος· ὡς διανοούμενος εἶνε αὐτο-κινούμενος. Ἡ διανόησις εἶνε αὐτο-ἀναζητήσις καὶ ἀνησυχία· εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις τῆς ἀναπτύξεως. Ἡ γνῶσις δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς μία κεχωρισμένη ψυχικὴ κατάστασις ποὺ πρέπει νὰ προστεθῆ εἰς τὰς ἄλλας καταστάσεις τῆς ψυχῆς· ἀποτελεῖ μᾶλλον ἓνα τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ κατέχει τὰς καταστάσεις της. Μόνον ἀφοῦ κατανοήσω ὅτι εἶμαι καὶ τί εἶμαι μόνον ἔτσι εἶμαι εἰς θέσιν νὰ εἶπω ὅτι πραγματικὰ εἶμαι. Ἡ κατανόησις εἶνε μία ιδιότης ποὺ εἶνε διάχυτος εἰς ὅλας τὰς καταστάσεις τῆς ψυχῆς, τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ παθήματά της καὶ ποὺ ἐνδυναμώνει τὸν τόνον των καὶ προσδίδει εἰς αὐτὰς ἀξίαν. «Εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ἐνῶ τὰ πράγματα αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν φρόνησιν, ἐὰν πρόκειται νὰ εἶνε ἀγαθὰ» (Μένων 88 E). Αἱ λειτουργίαι τῆς ψυχῆς δὲν εἶνε παρὰ γυμνὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀποκτοῦν ζωὴν καὶ σημασίαν μόνον ἀφοῦ συγχωνευθοῦν μὲ τὴν πνευματικὴν δύναμιν. Μὲ τὸ νὰ κατανοήσω μίαν ἰδικὴν μου ἰκανότητα—παραδείγματος χάριν, τὴν ἰκανότητά μου νὰ παίζω ἓνα εἰδικὸν μουσικὸν ὄργανον—μὲ τὸ νὰ λάβω συνείδησιν τῶν κανόνων σύμφωνα πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχα ἐνεργήσει, καὶ ἰδίως μὲ τὸ νὰ ἴδω τὸν τελευταῖον αὐτῆς σκοπὸν, τὴν ἀνυψῶνω εἰς τὸ ἀνθρώπινον ἐπίπεδον καὶ ἀποδίδω εἰς αὐτὴν σημασίαν. Τὸ τοιοῦταν ἀληθεύει ὄχι μόνον δι' ὅ,τι ἐπιχειροῦμεν καὶ δι' ὅ,τι ὑφιστάμεθα ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ διὰ τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ. Τὰ ἀγαθὰ, καθ' ἑαυτὰ, δὲν ἔχουν ἀπολύτως καμμίαν ἀξίαν· ἐν ὅσῳ ἡ γνῶσις δὲν μᾶς δείξει τὸν

τρόπον, δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ πορισθῶμεν καμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν ἀπόκτησιν τοιούτων πραγμάτων ὅποια εἶνε ὁ πλοῦτος, ἢ ὑγεία ἢ τὸ κάλλος. Ἐὰν δὲ ἓνας ἄνθρωπος στερεῖται φρονήσεως, ὅσον περισσότερα ἔχει ἀπὸ οὐτὰ νὰ πράγματα ἢ ὅσον περισσότερα πράττει μὲ αὐτὰ τόσον περισσότεραν δυστυχίαν ἐτοιμάζει διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Λέγοντες δὲ γνῶσιν ἔδῳ ἐννοοῦμεν ὄχι γνῶσιν τοῦ πῶς θὰ τὰ ἀποκτήσει ἀλλὰ τοῦ πῶς θὰ τὰ χρησιμοποιήσει. Ἐὰν τυχὸν ἀποκτήσω τὴν ἀθανασίαν χωρὶς νὰ ἀποκτήσω καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ πῶς θὰ τὴν χρησιμοποιήσω, δὲν θὰ εἶμαι εἰς καλλιτέραν κατάστασιν ἀπὸ πρῖν. Αἱ τέχναι ὅμως τῆς κτήσεως εἶνε χωρισταὶ ἀπὸ τὰς τέχνας τῆς χρήσεως. Ἡ ἱκανότης τοῦ νὰ κατασκευάσω μίαν λύραν δὲν συνεπάγεται καὶ τὴν τέχνην νὰ τὴν χρησιμοποιήσω· οἱ δὲ στρατηγοὶ ποὺ κατέκτησαν μίαν πόλιν εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν παραδώσουν εἰς τοὺς πολιτικοὺς διὰ νὰ τὴν ἐκμεταλλευθοῦν.

Αἱ συνήθεις ὅμως τέχναι ποὺ ἀφοροῦν τὴν χρησιμοποίησιν μᾶς παρέχουν μόνον μίαν τεχνικὴν καὶ καμμίαν πληροφορίαν σχετικῶς μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ἀγαθῶν διὰ τὴν ψυχὴν. Κατὰ ταῦτα ἡ σοφία (φρόνησις) εἶνε διάφορος ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῶν τεχνῶν· εἶνε γνῶσις τῶν τελικῶν ἀξιῶν, οἱ δὲ σοφοὶ ἄνθρωποι δὲν γνωρίζουν τίποτε ἀπὸ τὴν ὑποδηματοποιεῖν ἢ τὴν ξυλουργικὴν (Ἐὐθύδημος 281 A—292 C). Τὸ πόρισμα τῆς ὅλης αὐτῆς ἐρεῦνης μας εἶνε νὰ δείξωμεν ὅτι ἡ φρόνησις δὲν εἶνε ἀπλῶς ἡ ἱκανότης νὰ κατανοῇ κανεὶς τὴν ἀλήθειαν ἀλλὰ εἶνε ἐξ ἴσου καὶ μία ποιότης τῆς ψυχῆς.

Αἱ ἀρεταὶ δὲν εἶνε πράγματα ποὺ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ παραλάβῃ ἀπὸ ἓνα πρόσωπο καὶ νὰ τὰ δώσῃ εἰς ἄλλο. Ὁ Περικλῆς ἔδωκεν εἰς τὰ παιδιά του θαυμασίαν ἐκπαίδευσιν εἰς ὅλα τὰ πεδία διὰ τὰ ὅποια κατώρθωσε νὰ εὕρῃ διδασκάλους ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ πεδία εἰς τὰ ὅποια αὐτὸς διεκρίνετο, οὔτε ὁ ἴδιος τὰ ἐξεπαίδευσεν οὔτε τὰ παρέδωκεν εἰς ἄλλους πρὸς καθοδήγησιν· «καὶ ἔτσι βόσκουν ἐλεύθερα σὰν τοὺς ἱεροὺς βόας, ἔδῳ καὶ ἐκεῖ μήπως κατὰ τύχην μόνοι των συναντήσουν τὴν ἀρετὴν» (Πρωταγόρας 320 A). Αἱ ἐπιδεξιότητες εἶνε δυνατὸν νὰ μεταδοθοῦν οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἀρετή. Ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸν Θεμιστοκλῆ· «Δὲν ἤκουσες ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐδίδαξε τὸν υἱὸν του Κλεόφαντον νὰ εἶνε ἀριστὸς ἱππεύς;

Ἦτο εἰς θέσιν νὰ στέκεται ὄρθιος ἐπάνω εἰς τὸ ἄλογο, νὰ ῥίχνη τὸ ἀκόντιον ἐνῶ ἔστέκετο ἔτσι ὄρθιος ἐπάνω στ' ἄλογο, καὶ νὰ κάμνη πολλὰ ἄλλα θαυμαστά πράγματα εἰς τὰ ὁποῖα ὁ πατέρας του τὸν εἶχεν ἐκπαιδεύσει». Καὶ ὅμως κανεὶς δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ υἱὸς εἶχε τὴν ἰδίαν ἠθικὴν ὑπεροχὴν μὲ τὸν πατέρα του (Μένων 93 D). Βέβαια γνωρίζομεν ὅτι οἱ σοφισταὶ ἀντιποιοῦνται τὴν ἱκανότητα νὰ καταστήσουν τοὺς ἄλλους ἀγαθοὺς· προσφέρονται νὰ διδάξουν τὴν ἀρετὴν ἔναντι ἀμοιβῆς. Καὶ ὅμως συχνὰ ἀκούομεν ὅτι διάφοροι σοφισταὶ κατηγοροῦν τοὺς μαθητὰς των ὅτι δὲν τοὺς καταβάλλουν τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀμοιβήν· πόσαν ἀνόητοι εἶνε οἱ σοφισταὶ πού ἐνεργοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ζητοῦν ἀμοιβὴν διότι κατέστησαν ἀγαθὸν ἓνα ἄλλον ἄνθρωπον· καὶ ὅμως ἀφοῦ αὐτὸς τοὺς ἀδικεῖ θὰ εἰπῆ λοιπὸν ὅτι ἔμεινε πονηρὸς παρ' ὅλον ὅτι ἔγινεν ἀγαθός. Ἐὰν ἓνας νέος ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν παιδοτρίβην νὰ τρέχη ἢ νὰ ἱππεύῃ, ὑποθέτομεν ὅτι θὰ πληρώσει τὸν παιδοτρίβην διὰ τὸν κόπον του, δὲν θὰ εἶνε ὅμως καὶ παράδοξον ἔὰν δὲν τὸ πράξῃ. Ἡ ἱκανότης περὶ τὸν δρόμον δὲν συνεπάγεται αὐτομάτως καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἐὰν ὅμως διδαχθῇ τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του τότε ὁ τελευταῖος αὐτὸς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ φοβεῖται ὅτι εἰς ἀντάλλαγμα θὰ τὸν ἀδικήσῃ ὁ μαθητὴς του. Ἡ διδασκαλία (διδασχὴ) τῆς ἀρετῆς εἶνε τὸ μόνον εἶδος εὐεργεσίας τὸ ὁποῖον κάμνει ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος εὐηργετήθη νὰ θέλῃ εἰς ἀντάλλαγμα νὰ εὐεργετήσῃ. Οὕτω λοιπὸν, ἔὰν οἱ σοφισταί, διδάσκαλοι τῆς ἀρετῆς, κατηγοροῦν τοὺς μαθητὰς των ὅτι τοὺς ἀδικοῦν, ἀποκαλύπτουν ἀπλούστατα ὅτι ἀπέτυχον εἰς τὸ ἔργον τους (Γοργίας 519 C—520 E). Φυσικὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὁ Πλάτων εἶνε ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶνε προσωπικὸν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον καὶ δὲν εἶνε ἀντικείμενον ἐμπορίου, καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ οἱ σοφισταὶ εἶνε οἱ ἴδιοι ἀπατεῶνες ὅταν διατείνονται ὅτι εἶνε εἰς θέσιν νὰ διδάξουν τὴν ἀρετὴν.

Ἐὸ σοφιστὴς καθιστᾷ ἀνάγλυφον τὸν φιλόσοφον τοῦ ὁποίου τὴν φύσιν θὰ κατανοήσομεν ἀκόμη καλλίτερον ὅταν θὰ θέσομεν αὐτὸν παραπλεύρως τοῦ σοφιστοῦ. Ὁ Πλάτων ὁρίζει τὸν σοφιστὴν ὡς ἓνα τεχνίτην ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ ὑπὲρ τοῦ ἑαυτοῦ του τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀρετῆς ἐνῶ γνωρίζει ὅτι δὲν εἶνε παρὰ ἓνας ἀπατεῶν. Καὶ ὡς δι-

δάσκαλος ἐπίσης εἶνε τεχνίτης εἰς τὸ νὰ δημιουργῇ ἀπατηλὴν εἰκόνα ἀρετῆς εἰς τοὺς μαθητὰς του. Δὲν ὑπάρχει ὅμως κοινωνία πνεύματος μεταξὺ σοφιστοῦ καὶ μαθητοῦ: ἡ συζήτησις εἶνε ἕνας ἀγὼν εἰς τὸν ὅποιον ὁ σοφιστὴς μάχεται ἐναντίον ὅλων τῶν προσερχομένων καὶ καταφεύγει εἰς ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα διὰ νὰ καταβάλλῃ τὸν ἀντίπαλόν του. Μεταχειρίζεται τερτίπια, ἰδίως τὰς διαφορουμένας σημασίας τῶν λέξεων διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ βάλῃ τρικλοποδιὰ καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τοὺς ἄλλους, ἀκριβῶς «ὅπως κάμουν μερικοὶ ποὺ τραβοῦν κρυφὰ τὴν καθέκλαν ἀπὸ πίσω ἀπὸ κάποιον ποὺ πρόκειται νὰ καθήσῃ καὶ κατόπιν ξεκαρδίζονται στὰ γέλοια ὅταν τὸν βλέπουν ξαπλωμένον χάμω». Καὶ ὁ σοφιστὴς καὶ ὁ φιλόσοφος προκαλοῦν ἀπορίαν καὶ ἀμηχανίαν εἰς τὸν σπουδαστὴν μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ σοφιστὴς θὰ ἀνασκευάσῃ ἕνα ἐπιχείρημα ἀληθινὸν μὲ τὴν ἰδίαν προθυμίαν ποὺ θὰ ἀνασκευάσῃ καὶ ἕνα ψευδὲς τοιοῦτον. Κατὰ τὴν συζήτησιν ὁ σοφιστὴς δὲν διστάζει νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ἀντίθετα τῶν ὅσων εἶπε προηγουμένως, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ νικήσῃ ἢ ἀποίσις του· ἐὰν δὲ ὁ ἀκροατὴς του διαμαρτυρηθῇ τότε ὁ σοφιστὴς τὸν ἀποκαλεῖ ξεκουτιάρη ποὺ χάνει τὸν καιρὸν του σκεπτόμενος τὸ παρελθόν. Εἶνε ἐπινοητικὸς καὶ ἀσυνείδητος, «προβάλλων, οἷον τὴν ὕδρα, πολλὰ κεφάλια γιὰ κάθε ἕνα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ τοῦ ἀπεκόπτεται».

Ὁ σοφιστὴς διατείνεται ὅτι γνωρίζει τὰ πάντα, ὅτι εἶναι πᾶν-σοφός ὅτι εἶνε ἱκανὸς νὰ ἀπαντήσῃ εἰς κάθε ἐρώτημα ποὺ θὰ τοῦ ἀπηύθυνε οἴοσδήποτε ἄνθρωπος ἐπὶ οἴουδήποτε ἀντικειμένου. Καὶ ὁ ζωγράφος ἐπίσης διατείνεται, ὅτι κατέχει μίαν γενικὴν τέχνην καὶ ὅτι εἶνε εἰς θέσιν νὰ δημιουργήσῃ ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ ἀντικείμενα, ἐργαλεῖα, φυτὰ, ζῶα καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἑαυτούς μας. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως, ἡ ἱκανότης τοῦ σοφιστοῦ εἶνε νὰ ἀποφεύγῃ νὰ ἀποφανθῇ σαφῶς ἐπὶ τοῦ θέματος. Ὅταν τοῦ τίθεται ἕνα ἐρώτημα ἀρχίζει ἀμέσως μίαν μακροσκελῆ ἀγόρευσιν, ἀπομακρύνων τὸ ἐπιχείρημα, ἀποκρούει μὲ τὰ γέλοια τὰς ἀντιρροήσεις, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ λέγῃ τόσον πολλὰ ὥστε ὅταν φθάσῃ εἰς τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας του οἱ ἀκροταὶ ἔχουν λησμονήσει εἰς ποῖον ἐρώτημα ἐπρόκειτο νὰ ἀπαντήσῃ. Ὁ Σωκράτης ἱκετεύει τὸν Πρωταγόραν νὰ εἶνε σύντομος εἰς τὰς ἀπαντήσεις του. «Ἐγὼ εἶμαι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ λησμονεῖ εὐκόλα, ὅταν δὲ

κάνεις μοῦ ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν λησμονῶ περὶ ποίου ζητήματος ὁμιλεῖ. Ἐὰν ἤμουν κωφός, θὰ ἐθεώρεις ὀρθὸν νὰ μοῦ ὁμιλῆς δυνατώτερα παρὰ εἰς τοὺς ἄλλους· δι' αὐτὸ σὲ παρακαλῶ νὰ ἐνθυμεῖσαι ὅτι εἶμαι ξεχασιάρης καὶ νὰ κόβης τὰς ἀπαντήσεις σου καὶ νὰ τὰς κάνης συντομωτέρας». (Π ρ ω τ α γ ὄ ρ α ς 334 C. D.) Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ σοφιστὴς συνδιαλέγεται, πάλιν δὲν κατορθώνει νὰ ἀποφύγῃ νὰ ἀγορεύῃ· «Μοῦ ἀπευθύνεις μίαν ἐρώτησιν, ἢ πρόκειται νὰ ἀρχίσῃς ἓνα λόγον;» παρατηρεῖ μὲ ἀγωνίαν εἰς μίαν ὠρισμένην περίπτωσιν ὁ Σωκράτης (Γ ο ρ γ ί α ς 416 B). Ὁ σοφιστὴς ὅμως εἶνε ἀναγκασμένος νὰ καταφεύγῃ εἰς μακροσκελεῖς λόγους διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἀγνοίαν του. Ὅπως καὶ τὰ βιβλία, οὕτω καὶ οἱ ῥήτορες εἶνε ἀνίκανοι τόσον νὰ ἀπαντήσουν ὅσον καὶ νὰ ἀπευθύνουν καμμίαν ἰδικήν των ἐρώτησιν· εἶνε σὰν τοὺς ποιητὰς οἱ ὅποιοι δὲν γνωρίζουν τί λέγουν. «Ἐὰν δὲ τοὺς ἐρωτήσεις ἐκ νέου καὶ τὸ ἐλάχιστον ἐκ τῶν λεχθέντων, τότε, ὅπως τὰ χάλκινα σκεύη ποὺ ὅταν τὰ κρούσῃ κανεὶς ἐξακολουθοῦν νὰ ἤχοῦν ἐπὶ πολλὴν ὥραν καὶ δὲν παύουν ἐὰν δὲν βάλῃ κανεὶς ἐπάνω τους τὸ χέρι, οὕτω καὶ αὐτοὶ οἱ ῥήτορες ἀρχίζουν μίαν μακροσκελεστάτην ἀγόρευσιν μόλις τοὺς ἐρωτήσῃ κανεὶς καὶ τὸ ἐλάχιστον» (Π ρ ω τ α γ ὄ ρ α ς 329 A).

Ὁ σοφιστὴς καταφεύγει εἰς μαγείας καὶ μαγγανείας διὰ νὰ σαγηνεύσῃ μὲ αὐτὰς τοὺς ἀκροατὰς του. Εἶνε μάγος τοῦ λόγου ποὺ δημιουργεῖ μὲ τὴν εὐγλωττίαν του μίαν ἀτμόσφαιραν καὶ ὑπνωτίζει τὸ ἀκροατήριόν του ὥστε νὰ συμφωνήσῃ μαζί του. Ὅμως «ἐὰν θελήσουν οὗτοι (οἱ σοφισταὶ) νὰ σταθοῦν ἐπ' ὀλίγον ἀνδρικῶς καὶ νὰ μὴ φύγουν ἀνάδρως, ... ἢ ῥητορικὴ τους αὐτὴ μαραίνεται καὶ ἐμφανίζονται ὄχι καλλίτεροι ἀπὸ παιδιὰ» (Θ ρ α ί τ η τ ο ς 177 B). Ἡ ὁ σοφιστὴς καταφεύγει εἰς ἐπίδειξιν δυνάμεως. Τὸν Θρασύμαχον μᾶς τὸν ἐμφανίζει ὁ Πλάτων «σὰν ἓνα ἄγριον θηρίον ποὺ συμμαζεύεται πρῶτα καὶ ῥίχνεται ἐπάνω μας σὰν νὰ ἤθελε νὰ μᾶς κάμη κομμάτια». Ὁ σοφιστὴς χρησιμοποιεῖ ὕβρεις, καὶ τὰς ἀντιρρήσεις τὰς θεωρεῖ ὡς προσωπικὴν προσβολὴν τῆς ὁποίας αἰτία εἶνε ἡ ζηλοτυπία. Οἱ μακροσκελεῖς λόγοι, ἡ γελωτοποίησις τοῦ ἀντιπάλου, ἡ τέχνη τοῦ μίγου, ἡ βία—αὐταὶ εἶνε αἱ μέθοδοι ποὺ ὁ σοφιστὴς μεταχειρίζεται εἰς τὴν συζήτησιν. Ἡ οὐσία τοῦ πράγματος εἶνε ὅτι ὁ σοφιστὴς ἐνδιαφέρεται

μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, τὰ δὲ κυριαρχοῦντα ἐλατήριά του εἶνε ἡ ἐπίδειξις καὶ ἡ κενοδοξία. Εἶνε κλεισμένος μέσα στὸν ἑαυτό του καὶ δὲν ἔχει καμμίαν προσωπικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ κανένα ἄλλον. Εἰς κανένα σημεῖον δὲν ἔχει οἴαν δὴ ποτε ἐπαφήν μὲ ὅτι δὴ ποτε, εἴτε μὲ τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα εἴτε μὲ ἐκεῖνον πού ἐπροκάλεσεν αὐτήν. Δὲν συνομιλεῖ, ἀπλῶς ἀγορεύει. Εἶνε μία μονὰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐγγίζουσιν αἱ δυναμικαὶ ἀμοιβαῖαι ἐπιδράσεις τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Ἀπευθύνεται πρὸς τὸ πλῆθος ὄχι πρὸς συγκεκριμένα ἄτομα. Κατὰ κανόνα ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις ἐνεργεῖ ὡς ἀρχὴ ἐλέγχου, δι' αὐτὸ καὶ ὁ σοφιστὴς ἐστερημένος τοῦ ἐλέγχου αὐτοῦ, ἐκτείνεται ἀτελευτήτως καὶ διεκδικεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν θεῶν. Καὶ οὕτω ἀφήνει ἐλεύθερα τὰ ἡνία εἰς τὸν λόγον του, ἀνοίγει ὅλα τὰ παιὰ εἰς τὸν οὐριον ἄνεμον μὲ ἀποτέλεσμα ὅτι «φεύγει εἰς τὸ πέλαγος τῶν λόγων χωρὶς πουθενὰ νὰ φαίνεται γῆ» (Πρωταγόρας 338 Α).

Δύο εἶνε οἱ τύποι φαύλων ἀνθρώπων πού ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος: ὁ τύραννος καὶ ὁ σοφιστής. Κατὰ τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην ἔννοιαν ὁ τύραννος εἶνε ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει τὴν μεγαλειτέραν δύναμιν· ἔχει τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς πόλεως, διαθέτων τοὺς πολίτας της διὰ τοὺς σκοτεινοὺς αὐτοῦ σκοπούς, προσλαμβάνων μάλιστα καὶ τοὺς σοφιστὰς ἐπὶ ἀμοιβῇ διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύσουν ὡς συκοφάνται. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ὁ πλέον ἐπίφοβος ἀπὸ τοὺς δύο εἶνε ὁ σοφιστής: ἡ δύναμις του ἀσκεῖται ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πόλεως. Ὁ τύραννος ἐνεργεῖ χρησιμοποιῶν τὴν βίαν: εἶνε ἄγριος καὶ βάνασος. Ὁ σοφιστής εἶνε πονηρότερος καὶ πλέον ὑπουλος, καὶ ἐν τῷ συνόλω ἡ ἐνέργειά του εἶνε πλέον ἀποτελεσματικὴ· τὰ ὄπλα του εἶνε αἱ λέξεις καὶ προσβάλλουν τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰς πεποιθήσεως. Ὁ τύραννος ἄρχει ἐπὶ τῶν σωμάτων, ἐνῶ ὁ σοφιστής ἄρχει ἐπὶ τῶν ψυχῶν. Ὁ σοφιστής εἶνε ἐκ τῶν δύο ὁ μεγαλείτερος κακοποιός.

Ἐνῶ ὁ σοφιστής εἶνε ἐπιδέξιος τεχνίτης εἰς τὸ νὰ δημιουργῇ ἀπλῶς ἀπατηλὰ εἶδωλα, ὁ φιλόσοφος μεταβάλλει τὸν ἑαυτὸν του καθὼς καὶ τοὺς μαθητάς του εἰς εἰκόνας τῆς ἀρετῆς. Ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ ὅτι θεωρεῖ διαρκῶς ὀλόκληρον τὸν χρόνον καὶ ὀλόκληρον

τὴν οὐσίαν ἔχει μεγαλεῖον ψυχῆς. Ἐπειδὴ γνωρίζει πόσον μικρὸν πράγμα εἶνε ὁ ἄνθρωπος παραβαλλόμενος πρὸς τὸ σύμπαν, ὁ φιλόσοφος εἶνε ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ θανάτου. Καὶ τοῦτο διότι ὁ σκοπὸς του ἐν τῇ ζωῇ περικλείει κἄτι μεγαλεῖτερον ἀπὸ τὸ νὰ ζῆ ἀπλῶς· δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ τὸν ἑαυτὸν του ἐν τῇ ζωῇ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον χρόνον, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς δικαιοσύνης, θεωρεῖ δὲ ὅτι εἶνε καλλίτερον νὰ μὴ ζῆ κανεὶς καθόλου παρὰ νὰ ζῆ κακῶς. Ἀπόδειξις ἡ ὅλη σιάσις τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπου, καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου διῆλθε τὰς τελευταίας του ὥρας συζητῶν περὶ ἀθανασίας.

Ὅμιλοῦντες περὶ τῆς μεγαλοφροσύνης τοῦ φιλοσόφου, δὲν ἐννοοῦμεν ἀπλῶς μίαν πνευματικὴν στάσιν ἀλλὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς. Ὁ φιλόσοφος σέβεται τοὺς ἀντιπάλους του, καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς γνώμας τῶν, ἐφ' ὅσον εἶνε εἰλικρινεῖς. Ὁ ὀρίζων του περιλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, τῆς ὁποίας τὰς ἰκανότητας, ὅσονδήποτε μικραὶ καὶ ἐὰν εἶνε, θεωρεῖ καθῆκον καὶ ἔργον τοῦ νὰ κάμῃ νὰ καρποφορήσουν. Ἀλλ' ὁ σεβασμὸς του διὰ τὰ πρόσωπα διατελεῖ ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τὴν ἀλήθειαν· διότι ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ τιμᾶται περισσότερον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον (Πολιτεία 595 C).

Ὅταν διδάσκει ποτὲ ὁ φιλόσοφος δὲν ἐπιδεικνύει ἑαυτὸν. Ὅσον εἶνε εὐχαριστημένος νὰ ἀντικρούει ἄλλους, ὅταν ἔχουν ἄδικον, ἄλλο τόσον εἶνε πρόθυμος νὰ δεχθῆ νὰ ἀντικρούεται ὅταν αὐτὸς ἔχει ἄδικον. Δὲν προσπαθεῖ νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του. «Ἐὰν κανεὶς, λέγει ὁ Σωκράτης, εἴτε νέος εἴτε γέρον, θέλει νὰ μὲ ἀκούσῃ νὰ ὀμιλῶ, δὲν ἔχω καμμίαν ἀντίρρησην εἰς τοῦτο· εἶμαι πρόθυμος νὰ ἀπαντήσω τόσον εἰς τοὺς πλουσίους ὅσον καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς· ἐγὼ ἔρωτῶ καὶ ὅποιος θέλει ἠμπορεῖ νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ καὶ νὰ ἀκούσῃ τί ἔχω νὰ εἶπω» (Ἀπολογία 33 A, B). Εἶνε μετριόφρων, καὶ ὅταν ἔρωτᾷ ἄλλους ἔρωτᾷ τὸν ἑαυτὸν του. Δὲν ἔρωτᾷ καὶ ἐλέγχει τοὺς ἄλλους ἔπειδὴ δῆθεν ὁ ἴδιος εἶνε βέβαιος· δημιουργεῖ ἄμηχανίαν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀκροατῶν του ἔπειδὴ ὁ ἴδιος, περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, εὐρίσκεται εἰς ἀμηχανίαν. «Χάριν τοῦ ἑαυτοῦ μου, πρωτίστως ἀπευθύνω ἔρωτήσεις», λέγει ὁ Σωκράτης, ἡ δὲ δύναμις του ἐπὶ τῶν ἄλλων προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι αἰσθάνεται εἰλικρινῶς τόσον

τὰς ἀμφιβολίας του ὅσον καὶ τὰς πεποιθήσεις του. Πάντοτε εἰσδύει βαθύτερα ἀπὸ τὸ φαινόμενον μέχρῃ τῆς οὐσίας. "Όταν αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων πρόκειται νὰ ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τῶν δικαστῶν διὰ νὰ δικασθῶν, εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀποβάλουν ὅλα των τὰ ἐνδύματα, διὰ νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἐμφανισθοῦν ὅποια εἶνε ἀκριβῶς. Καὶ οἱ δικασταὶ ἐπίσης ἀνάγκη νὰ ἀποβάλουν τὰ ἐνδύματά των καὶ νὰ εἶνε καὶ αὐτοὶ γυμνοὶ καὶ νεκροὶ εἰς τρόπον ὅστε νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ βλέπουν αὐτὴν ταύτην τὴν ψυχὴν δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχῆς (Γοργίας 523 D, E).

Τὸν φιλόσοφον χαρακτηρίζουν ἐντατικότης, θέρμη, ζῆλος· ἀγαπᾷ ἐμπαθῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀναζητεῖ καὶ παρακολουθεῖ μίαν ἰδέαν μὲ ἓνα εἶδος ὀσφρήσεως τόσον ὀξείας ὅσον εἶνε καὶ ἡ τῶν λακωνικῶν κυνῶν. Ἐπειδὴ δὲ κέκτηται ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν ὁ φιλόσοφος εἶνε ὑγιῆς καὶ ἔχει ζωτικότητα. Συνήθως συμβαίνει, ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν πολλὰ καὶ γενικὰ συμφέροντα νὰ ἀπλόνωνται πολὺ, ἀλλὰ παντοῦ ἀπὸ λιγάκι, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ἐντατικότητα πάσχουν ἀπὸ τὸ μειονέκτημα νὰ ἔχουν περιορισμένον ὀρίζοντα. Ὁ φιλόσοφος συνεχῶς εἰς τὸ πρόσωπόν του ἐντατικότητα μὲ μεγαλοφροσύνην. Ἐπιπλέον, οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν ἀποφασιστικὸν χαρακτῆρα πολὺ συχνὰ ἔχουν σκληρυνθῆ εἰς τὰς πεποιθήσεις των καὶ στεροῦνται τῆς δυνάμεως τῆς αὐτοκριτικῆς. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους εὐρίσκομεν συνηνωμένα καὶ τὰ δύο: ἀντοχὴν χαρακτῆρος καὶ πνευματικὴν ἀμφιβολίαν, εὐρύτητα ὀρίζοντος μαζὶ μὲ ζωηρότητα τῆς προσωπικότητος. Ἐνῶ εἰς τὸν Πλάτωνα, ἡ ἐντατικότης ἀνταγωνίζεται καὶ πολλάκις ὑπερισχύει καὶ καταβάλλει τὴν ἰσορροπημένην ποιότητα τοῦ πνεύματος. Εἰς τὸν Πλάτωνα συμβαίνει νὰ κατέχεται ἀπὸ τὰς ἰδέας ποὺ ἔχει εὐρίσκεται τελείως ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς στιγμῆς καὶ κατόπιν τὴν λησμονεῖ ἐντελῶς μόλις ὡς παρουσιασθῆ μία ἄλλη σκέψις ἢ ὅποια νὰ τὸν καταλάβῃ καὶ τὸν ἀπορροφήσῃ τελείως. Βεβαίως ὑπάρχει συνοχὴ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος, ὑπάρχει ὅμως περισσοτέρα διαίσθησις ἀπὸ συνοχὴν.

Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν ἐντατικότητα μὲ τὴν νευρικότητα. Ὁ φιλόσοφος ποτὲ δὲν σπεύδει· παρακολουθεῖ τὴν σκέψιν του, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν τὸν ὀδηγεῖ, μὲ τὴν ἡσυχίαν του καὶ μὲ πολλὰς παρεκβά-

σεις· ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου πρέπει νὰ σπεύσῃ εἰς τὰς ἐργασίας του, ἄλλως κινδυνεύει νὰ χάσῃ τὸ κέρδος του. Ἡ σπουδὴ δὲν εἶνε ἀπλῶς μία σωματικὴ συνήθεια: ἀποτελεῖ τὴν ἐκδήλωσιν ἐνὸς πνευματικοῦ ὀρίζοντος· εἶνε τὸ σῆμα τῆς δουλείας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὰ πράγματα τοῦ χρόνου. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου γίνεται σκληρός, ξηρός καὶ γεμᾶτος πικρίαν· ὁ φιλόσοφος εἶνε ἐσωτερικὸς ξεκούραστος διότι ὁ χρόνος δὲν ἔχει δι' αὐτὸν καμμίαν σημασίαν.

Ἐσωτερικὴ ἀλήθεια, μεγαλοπρέπεια, πάθος, ἀντοχὴ, ἡσυχία—ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φιλοσόφου εἶνε δῶρα τῶν θεῶν πρὸς αὐτόν. Ὁ φιλόσοφος δὲν εἶνε μόνον μία εἰκὼν τῶν θεῶν, εἶνε καὶ σύντροφος αὐτῶν. Ὁ φιλόσοφος εἶνε «δαιμόνιος», κατέχεται ἀπὸ τὸ θεῖον· ἔχει κᾶτι τι τὸ ὑπερφυσικόν, τὸ μαγευτικόν, τὸ παράδοξον, κᾶτι ποὺ μαγνητίζει τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνθρώπους. Καὶ αὐτὸς ἐπίσης, σὰν τὸν σοφιστὴν, εἶνε μάγος, ἡ μαγικὴ του ὄμως δύναμις προέρχεται ἀπὸ ἄλλας πηγὰς καὶ χρησιμοποιεῖται δι' ἄλλους, διαφορετικοὺς σκοπούς. Τὰ θεμέλια λοιπὸν τοῦ χαρακτῆρος του εἶνε θρησκευτικὰ. Ὁ φιλόσοφος εἶνε ἐμπεποισμένος μὲ τὴν συνείδησιν τοῦ θείου: ὁ Σωκράτης ὅπως γνωρίζομεν ἤκουε μίαν δαιμονίαν φωνὴν ποὺ τοῦ ἐπέτασσε τί ἔπρεπε νὰ μὴ κάμῃ. Ὅχι μόνον εἶνε ἀλήθεια ὅτι ὁ φιλόσοφος κατανοεῖ τὸ θεῖον διὰ τοῦ πνεύματός του, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ πραγματικὴ εἰς αὐτὸν μετάδοσις θείας ἐνεργείας, τὴν ὁποίαν μὲ τὴν σειρὰν του ὁ φιλόσοφος μεταβιβάζει εἰς τὸ κοινόν του. Ὁ φιλόσοφος ἀντιμετωπίζει τὸν κόσμον μὲ μίαν ὑπερβατικὴν πνευματικὴν αὐθεντίαν· ἀποτελεῖ δύναμιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Εἶνε ἀλήθεια ὅτι ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως ἐντελῶς ἐπιπολαία, ὁ φιλόσοφος εἰς τὰς ἐμπορικῆς φύσεως ὑποθέσεις δὲν ἔχει καμμίαν δύναμιν καὶ ἰκανότητα· εἰς μίαν πραγματικὴν ὄμως κρίσιν εἶνε ἀκατάβλητος. Τὸ περιβάλλον του εἶνε κατὰ βάσιν ἀναποφάσιστον καὶ ἰδιότροπον καὶ δὲν τοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐλπίσῃ ποτὲ νὰ τοὺς κάμψῃ σύμφωνα μὲ τὴν θέλησίν του. Παρ' ὅλα ταῦτα αὐτὸς μένει σταθερὸς καὶ ἀνίκητος.

Διὰ τὴν περιγραφὴν μας αὐτὴν τοῦ φιλοσόφου ἢ ἀναφέρομεν ἐκεῖνο ποὺ λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ σοφιστής, ἐκεῖνο ποὺ λέγει ὁ φιλόσοφος καὶ τέλος ἐκεῖνο ποὺ λέγει κάποιος ποὺ δὲν εἶνε οὔτε σοφιστής οὔτε φιλόσοφος ἀλλ' ἓνα ἀδιάφθορον τέκνον τῆς φύσεως. Κατὰ τὸν σο-

φιστήν ὁ φιλόσοφος καταφεύγει εἰς τὰ ἀρηρημένα ἀντικείμενα διότι δὲν εἶνε ἱκανὸς νὰ ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὰς πραγματικότητας τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ σοφιστὴς θεωρεῖ ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶνε μία πολὺ ὠραία ἐνασχόλησις διὰ νὰ περνᾷ τὸν καιρὸν τῆς ἡ νεότητος, ἀλλὰ πού μοιραίως θὰ καταστρέψῃ τὸν ἄνθρωπον πού θέλει νὰ ἀφιερῶσθαι εἰς αὐτήν ὀλόκληρον τὸν βίον του. Ἡ φιλοσοφία εἶνε ἀκοινωνισία καὶ ἀθωότης· ὁ φιλόσοφος δὲν ἤξεύρει τίποτε ἀπὸ τὸν ἔρωτα, τὸν ἀπατοῦν εἰς ὅλας τὰς ἐμπορικὰς διαπραγματεύσεις καὶ γενικῶς εἶνε τελείως ἀμαθὴς τῶν τρόπων τοῦ κόσμου καὶ ὅλων τῶν πραγμάτων πού πρέπει νὰ κατέχῃ ἕνας τέλειος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Ὁ φιλόσοφος εἶνε σὰν ἕνα μορὸ παιδί τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἤξευρε τί νὰ κάμνῃ ἐὰν κανεῖς τὸ ἔρράπιζε. «Ἐὰν κανεῖς σὲ συνελάμβανε», λέγει ὁ Καλλικλῆς ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Σωκράτη, «καὶ σὲ ἔσυρεν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ σοῦ προῆπτεν ἀδικήματα πού σὺ ποτὲ δὲν διέπραξες, θὰ τὰ ἔχῃς καὶ δὲν θὰ ἤξευρες τί νὰ πῆς. Καὶ ὅταν θὰ προσήρχεσο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ὅσονδήποτε κακὸς καὶ μοχθηρὸς καὶ ἂν εἶνε ὁ κατήγορός σου, θὰ ἦσο ἀναγκασμένος νὰ ἀποθάνῃς· ἐὰν αὐτὸς ἐθεώρῃ καλὸν νὰ ζητήσῃ ὡς ποινὴν τὸν θάνατόν σου» (Γοργίας 485 Β — 486 D).

Μὲ ὀλίγην ὑπερβολὴν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ Σωκράτης ἀπαντᾷ παραδεχόμενος τὰς κατηγορίας. Δέχεται ὅτι ὁ φιλόσοφος δὲν ἔχει καθόλου πρακτικὸν πνεῦμα, ὅτι εἶνε ἀδέξιος, ἀνίκανος καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν κλινοστρωμνὴν του νὰ τὴν συσκευάσῃ ἀνθρωπινά. Ἡ ἀδεξιότης του τὸν κάμνει νὰ εἶνε γενικὸς περίγελως τοῦ πλήθους καὶ γίνεται ἀκόμη περισσότερο γελοῖος διότι ἐν τῇ ἀθωότητί του, συμμετέχει καὶ αὐτὸς εἰς τὸν γέλωτά των. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ παρακολουθήσῃ τί λέγει τὸ κοινόν· ἐὰν αὐτοὶ ἐγκωμιάζουν ἕνα εὐγενῆ διὰ τοὺς ἐπὶ πλουσίους προγόνους του, εὐρίσκεται ἐν ἀπορίᾳ, διότι σκέπτεται ὅτι κάθε ἄνθρωπος θὰ ἔχει ἀπειρίαν προγόνων μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ εἶνε καὶ πλούσιοι καὶ πτωχοί, βασιλεῖς καὶ δοῦλοι, βάρβαροι καὶ ἔλληνες. Οὔτε εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐνιοήσῃ διατὶ κάποιος πού ἔχει δέκα χιλιάδες στρέμματα πρέπει νὰ θεωρεῖται ὑπερβαλλόντως πλούσιος, καὶ τοῦτο διότι αὐτὸς εἶνε συνηθισμένος νὰ ἔχῃ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τῶν

ὀλόκληρον τὴν γῆν τῆς ὁποίας ἐλάχιστον μόνον μέρος ἀποτελοῦν αἱ κτήσεις τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ φιλόσοφος εἶνε ἀδέξιος καί, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἀξιῶν αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἐδῶ, εἶνε προφανῶς τρελλός. Ἐὰν ὅμως εἶνε ἀλήθεια ὅτι αἱ ἀξίαι τοῦ κόσμου εἶνε ψευδεῖς, τότε ἡ τρέλλα τοῦ φιλοσόφου εἶνε σοφία. Ἡ πονηρία ἀποτελεῖ τὸν ὀρίζοντα ἐνὸς περιορισμένου ἀνθρώπου ποὺ εἶνε ἀπησχολημένος μὲ τὰ μέσα ἐνῶ τοῦ ἐκφεύγουν οἱ σκοποὶ· ὁ φιλόσοφος εἶνε ἀνίκανος νὰ ἰδῇ ὅτι εἶνε πολὺ πλησίον του διότι θεωρεῖ πάντοτε τὸ σύμπαν ἐρευνῶν τὰ ὑπὸ τὴν γῆν, ἢ τὰ ἐπὶ τῆς ὅλης ἐπιφανείας αὐτῆς ἢ καὶ τὰ ἄνω εἰς τὸν οὐρανὸν ὑπάρχοντα. Ἡ κατάσταση ὅμως αὕτη ἀντιστρέφεται ὅταν αὐτὸς καὶ ὁ σοφιστὴς πρόκειται νὰ ἐπιληφθοῦν τῆς ἐξετάσεως γενικῶν καὶ τῶν πάντων ἀφορώντων ζητημάτων. Ὁ φιλόσοφος εἶνε ἐντριβῆς εἰς τὰ παγκόσμια ζητήματα ἔστω καὶ ἐὰν ἀγνοεῖ τὰ πλησίον αὐτοῦ εὕρισκόμενα· ὁ σοφιστὴς ὅμως περιφέρεται ἀσκόπως καὶ γίνεται ἐντελῶς γελοῖος μόλις ὡς φθάσῃ εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀφηρημένων πραγμάτων. Καὶ τότε αὐτὸ τὸ ὄξυ καὶ δικολαβικὸν πνεῦμα τὸ καταλαμβάνει ἴλιγγος ἐμπρὸς εἰς τὰ νέα αὐτὰ πράγματα, ὅταν βλέπῃ τὸν ἑαυτὸν του κρεμασμένον εἰς τοιαῦτα ὕψη, καὶ τότε πλέον ὁ σοφιστὴς εἶνε ὁ ἀδέξιος, ὁ ἀμαθὴς καὶ ὁ ἀνίκανος (Θεαίτητος 172 D—176 A).

Τὴν εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου ποὺ μᾶς περιγράφει ὁ Σωκράτης εἶνε ἀνάγκη νὰ τὴν θεωρήσωμεν μὲ κάποιαν ἐπιφύλαξιν. Ὁ κόσμος εἶνε διεστραμμένος καὶ ἀπατηλός· καὶ διὰ νὰ τονίσῃ τὸ εὐθὺ καὶ δίκαιον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ φιλοσόφου ὁ Σωκράτης τὸν ἐμφανίζει ὡς μισόκοσμον. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἓνας ὀρθὸς τρόπος διὰ τὰς σχέσεις μὲ τὸν κόσμον· αὐτὸς δὲ ὁ τρόπος δὲν εἶνε ἡ πονηρία· ὑπάρχει καὶ πρακτικὴ σοφία ἢ ὁποία ἔγκειται εἰς τὸ νὰ ἔχη κανεὶς ὡς ὀδηγὸν του ἀρχὰς εἰς τὰ καθ' ἕκαστον γεγονότα. Ὁ φιλόσοφος εἶνε ἐντριβῆς καὶ εἰς τὰ τῶν δύο κόσμων· τοῦ μεγαλειτέρου καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ μικροτέρου. Καὶ πράγματι, τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ φιλοσόφου, καθὼς καὶ τοῦ θεοῦ, εἶνε ὅτι φροντίζει διὰ τὸ ἐλάχιστον ὅσον καὶ διὰ τὸ μέγιστον, ὅτι ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην οἰκειότητα τόσο μὲ τὰ εὐγενῆ ὅσον καὶ μὲ τὰ κοινὰ πράγματα. Ὁ Σωκράτης, ὁ φιλόσοφος, καίτοι ἡσχολεῖτο μὲ τὰ παγκόσμια καὶ γενικὰ πράγματα, εἶχεν οὐχ ἥττον πλήρη

συνείδησιν τῆς θέσεώς του ἐν τῇ πόλει ὅπου κατῴκει τὸ σῶμα του καὶ τῶν ὑποχρεώσεών του ἔναντι αὐτῆς. Ἦτο νομοταγῆς πολίτης. Εἶχε συνάψει μίαν σύμβασιν μὲ τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν σύμβασιν αὐτὴν εἶχεν ὑποσχεθῆ ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἀσφαλείας τὴν ὁποίαν τοῦ προσέφερον ἡ πόλις. Τὸ συμβόλαιόν του τοῦτο ἦτο ἀποφασισμένος νὰ τὸ ἐκτελέσῃ ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν οἱ νόμοι τῆς πολιτείας· ἠρνήθη δὲ νὰ παραβιάσῃ τὸ συμβόλαιόν του ἔστω καὶ ἂν ἡ ὑποταγὴ εἰς αὐτὸ ἐπρόκειτο νὰ τοῦ στοιχίσῃ τὴν ζωὴν του.

Θὰ ἐξετάσωμεν τώρα τὴν εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου ὅπως τὴν ζωγραφίζει ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ ἄνθρωπος τῆς φύσεως, ὁ ἄνθρωπος τῆς πράξεως, τὸ τέκνον τῆς ὁρμῆς. Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶνε ἀπερίσκεπτος καὶ ἔσωτερικῶς ἀσύντακτος, ὁρμητικὸς καὶ παράφορος, ἐρωτικὸς καὶ ἀγαπῶν τὸ κρασί. Καίτοι εἶνε τελείως ὁ ἄνθρωπος τῆς ὁρμῆς μᾶλλον ταῦτα τὸν ἐλκύει ὁ φιλόσοφος, ἡ εἰκὼν τοῦ λογισμοῦ. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἔχει συνείδησιν τῆς μυστηριώδους ἔλξεως πού ἀσκεῖ ὁ Σωκράτης· τὸν λατρεύει καὶ ὁμῶς τὸν φοβεῖται. Διὰ ἓνα πράγμα ὁμῶς εἶνε ἀπολύτως βέβαιος—ὅτι ὁ Σωκράτης ἔχει δίκαιον. Ἡ ἀντιπαράστασις τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ Σωκράτους εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Συμποσίου εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ ζωντανώτερα προϊόντα τῆς ὅλης πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Σωκράτης εἶχε περάσει τὴ βραδυὰ του εἰς ἓνα συμπόσιον μὲ τοὺς φίλους του. Εἰς τὴν σκηνὴν εἰσορμᾷ ἔξαφνικὰ ὁ Ἀλκιβιάδης μαζί μὲ ἓνα θορυβώδη ὄμιλον. Εἶνε μεθυσμένας καὶ φορεῖ στεφάνι ἀπὸ κισσὸν καὶ μενεξέδες· μένει ἐμβρόντητος μόλις βλέπει τὸν Σωκράτη διότι δὲν ἐπερίμενε νὰ τὸν εὔρῃ ἐκεῖ. Ὑστερα ἀπὸ διαφόρους ἀστειότητας ἀρχίζει μίαν ἀγόρευσιν γεμάτη ἀοριστίες καὶ ἀσυναρτησίες ἀλλὰ μᾶλλον ταῦτα εἰλικρινῆ καὶ ἀποκαλυπτικῆν.

Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ὁ Σωκράτης, εἶνε δι' ἐμὲ μυστήριον, λέγει ἐν συνόψει ὁ Ἀλκιβιάδης, καὶ ὁμοίως μυστήριον εἶνε ἡ ἐπιρροὴ πού ἔχει ἐπάνω μου. Κανεὶς ἄλλος ἄνθρωπος, ἐκτὸς μόνον ἀπὸ αὐτόν, δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ μὲ κάμῃ νὰ αἰσχύνομαι, τόσον ὥστε πολλὰ φορὲς νὰ ἐπιθυμήσω νὰ μὴ ἦτο πλέον εἰς αὐτόν τὸν κόσμον· καὶ ὁμῶς ἐὰν τοιοῦτον τι συνέβαινε θὰ ἤμουν ὁ δυστυχέστερος τῶν ἀνθρώπων. Τὰ λόγια του μοῦ δαγκώνουν, σὰν νάταν φεῖδι, βαθειὰ τὴν καρδιά. Ἴδού αὐτός—ἡ συνείδησίς μου ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἤθελα νὰ φύγω μακριά,

καὶ ὅμως χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ ἤξευρα τί νὰ κάμω. Ἄλλοι ἐνθουσιάζουν τὰ πλήθη μὲ ἤχους καὶ μὲ μουσικὰ ὄργανα. Ὁ Σωκράτης μὲ κατακτᾷ μὲ ἀπλοὺς καὶ ἀπερίττους πεζοὺς λόγους. Ἡ ὁμιλία του εἶνε πεζή, ὁμιλεῖ διὰ φορτηγὰ ζῶα, διὰ σιδηρουρούς, διὰ ὑποδηματοποιούς καὶ βυρσοδέψας. Καὶ ὅμως ὅταν τὸν ἀκούω γίνομαι χειρότερα ἀπὸ μανιακόν. Ἦκουσα πολλάκις τὸν Περικλῆ καὶ ἄλλους φημισμένους ῥήτορας, ὅλη τους ὅμως ἡ εὐγλωττία δὲν εἶνε τίποτε κοντὰ στὰ ἀπλᾶ λόγια αὐτοῦ ἐδῶ. «Ἡ καρδιά μου πηδᾷ καὶ δάκρυα τρέχουν ἀπὸ τὰ μάτια μου ὅσα ἀκούω τοὺς λόγους του· βλέπω δὲ ὅτι καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους συμβαίνει τὸ ἴδιο πρῶγμα».

Εἶνε πραγματικὸς ὑποκριτὴς διότι φαίνεται ἄλλος παρ' ὅ,τι εἶνε. (Ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ ὁμοιότης μὲ τὸν σοφιστήν). Ὁμοιάζει εἰς τὰ κακόμορφα ἀγάλματα τῶν σειληνῶν, τὰ ὅποια, ὅταν τὰ ἀνοίξει κανεὶς, βλέπει ὅτι περιέχουν εἰκόνας τῶν θεῶν. Καὶ αὐτὸς ἐπίσης εἶνε ἄσχημος τὴν ὄψιν (δὲν ἠμπορεῖς νὰ τὸ ἀρνηθῆς αὐτό, ὦ Σωκράτη) καὶ ἡ ὁμιλία του εἶνε τετριμμένη. Μιὰ μέρα ὅμως τὸν συνέλαβα σὲ κάποιαν σπουδαίαν καὶ σοβαρὰν στιγμὴν καὶ εἶδα τὰς εἰκόνας ποὺ εἶχε μέσα του: ἦσαν χρυσαὶ καὶ θεῖαι, ἀπολύτως ὠραῖαι καὶ θαυμασταί. Τὰ λόγια του φαίνονται ἀνόητα «ὅταν ὅμως τὰ ἀνοίξετε καὶ τὰ ἐξετάσετε ἐκ νέου ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς των πλευρᾶς, θὰ ἀνακαλύψετε πρῶτον μὲν ὅτι εἶνε τὰ μόνα λόγια ποὺ ἔχουν μέσα τους κάποιον νόημα, καὶ δεύτερον ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἄλλα λόγια τόσο θεῖα τόσο πλούσια εἰς εἰκόνας τῆς ἀρετῆς». Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔχει κάτι τὸ θεῖον.

Θὰ ἀπορήσετε ἅμα σᾶς πῶ τί ἄνθρωπος δράσεως καὶ τί γενναῖος στρατιώτης εἶνε αὐτὸς ὁ φλύαρος φιλόσοφος. Διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας μᾶς ἐπέρασεν ὅλους εἰς τὴν ἱκανότητα νὰ ἀντέχη εἰς τὰς κακουχίας· ὁσάκις δ' ἔνεκα τῆς διακοπῆς τῶν συγκοινωνιῶν ὁ στρατός μας ἦτο ἀναγκασμένος νὰ μείνη χωρὶς τροφήν, αὐτὸς ὑπερεῖχεν ὅλων μας εἰς ἀντοχήν. Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μάχας οἱ στρατιῶται ὑπεχώρησαν ἐν πλήρει ἀταξίᾳ. Ἐγὼ ἵππευα ἐνῶ ὁ Σωκράτης ἐπήγαινε πεζῆ· καὶ ὅμως ἐβιάδιζε καθ' ὅλον τὸ διάστημα σᾶν νὰ εὕρισκετο εἰς τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν, παρατηρῶν μὲ τὴν αὐτὴν ἠρεμίαν φίλους καὶ ἐχθροὺς καὶ παρέχων εἰς ὅλους τὴν ἐνκύπωσην ὅτι εἰάν κανεὶς τοῦ ἐπετίθετο θὰ εὕρισκεν ἐρρωμένην ἀντίστασιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐκστρα-

τείας ακόμη δὲν παρημέλει τῆς περίεργες συνήθειές του. Μιά μέρα ἦτο καθὼς φαίνεται βυθισμένος σὲ κάποιο πρόβλημα καὶ ἔμενεν ἀκίνητος εἰς τὴν θέσιν του ἐξετάζων αὐτό· θὰ εὑρισκε προφανῶς δυσκολίαν νὰ τὸ λύσῃ· καὶ διὰ αὐτὸ ἐξηκολούθει τὴν σκέψιν του. Ὅταν ἐπλησίαζεν ἡ μεσημβρία ἤρχισαν οἱ στρατιῶται νὰ τὸ παρατηροῦν. Πρὸς τὸ ἑσπέρας, μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς, μετὰ τὸ δεῖπνον, ἔφεραν ἔξω τὰ στρώματα καὶ τὰ σκεπάσματά των διὰ νὰ κοιμηθοῦν εἰς τὴν δροσιάν καὶ ἐπερίμεναν νὰ ἰδοῦν ἐὰν θὰ ἐξακολουθήσει νὰ στέκεται ἐκεῖ καὶ ὅλην τὴν νύκτα. Καὶ πράγματι ἔμεινεν ἀκίνητος ἕως ὅτου ἐξημέρωσεν καὶ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος· κατόπιν ἔφυγεν ἀφοῦ ἀπηύθυνε προσεσχὴν εἰς τὸν ἥλιον.

Ὅχι, μὰ τὴν ἀλήθεια, δὲν ἠμπορῶ νὰ ἐννοήσω αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον—ἄσχημος καὶ ὅμως ὠραῖος· αἱ ἀνοησίαι του εἶνε γεμάτες ἀπὸ νόημα· ἓνας μυστικιστῆς πού ὁμιλεῖ λογικά· ἓνας φιλόσοφος ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀνδρεῖος στρατιώτης, πού ἀνακατεύεται διαρκῶς μετὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅμως τρόπον τινὰ ξεχωρίζει ἀπὸ ὅλους μας. Ἄν καὶ δὲν τοῦ ἀρέσκει νὰ πίνῃ μῶλα ταῦτα, ἂν τὸν ἀναγκάσῃ κανεὶς εἰς τοῦτο ἀντέχει περισσότερον ἀπὸ ὅλους μας εἰς τὸ ποτόν· καὶ τὸ θαυμασιότερον ἀπὸ ὅλα εἶνε ὅτι κανεὶς ποτὲ ἕως τώρα δὲν εἶδε τὸν Σωκράτη μεθυσμένον.

Καὶ πράγματι, ὁ Πλάτων διηγεῖται ὅτι ὅταν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐτελείωσε τὸν λόγον του τὸ γλέντι ἐξηκολούθησεν ἕως ἀργὰ τὴν νύκτα. Μερικοὶ ἀπὸ τὴν παρέαν ἔφυγαν ἐνῶ ἄλλοι ἐξηκολούθησαν νὰ πίνουν καὶ νὰ ὁμιλοῦν. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς τοῦ νὰ πίνουν καὶ νὰ σκέπτονται ἐντατικῶς ἐξηκολούθησεν ἕως ὅτου ὀλίγοι μόνον ἔμειναν ἔξυπνοι, πίνοντες ἀπὸ μίαν μεγάλην φιάλην καὶ συζητοῦντες. Θέμα τῆς συνομιλίας ἦτο τὸ δράμα, ὁ δὲ Σωκράτης ὑπεστήριζεν ὅτι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος εἶνε εἰς θέσιν νὰ γράψῃ ἕξ ἴσου τραγωδίας καὶ κωμωδίας. Οἱ ἄλλοι ἤκουον ἀσθενῶς καὶ κατόπιν ἤρχισαν νὰ νυστάζουν καὶ τέλος ἀπεκοιμήθησαν. «Ὅταν ὁ Σωκράτης τοὺς εἶδεν ὅλους ξαπλωμένους, ἐσηκώθη καὶ ἔφυγε. . . φθάσας εἰς τὸ Λύκειον, ἐπλύθη καὶ ἐπέρισε ὅλην τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν συνήθειάν του· καὶ ὅταν ἐτελείωσεν ἡ ἡμέρα ἐπῆγε εἰς τὸ σπίτι του καὶ ἀνεπαύθη». (Συμπόσιον 212D—223D).

Μὲ ὅλην τὴν ἀσυναρτησίαν του ὁ Ἀλκιβιάδης κατορθώνει νὰ μᾶς

κάμη νὰ ἐννοήσωμεν τὸ πολὺπλοκὸν τῆς φύσεως τοῦ φιλοσόφου : εἶνε συνήθης ἄνθρωπος ἀλλὰ καὶ μετέχει τοῦ θείου εἰς ἀσυνήθη βαθμὸν, ἔχει δύναμιν καὶ εἰλικρίνειαν. Θὰ ἦτο σφάλμα τὸ νὰ θεωρήσῃ κανεὶς τὸ ἐπεισόδιον τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ συμποσίου ὡς μίαν παρέκβασιν ποὺ εἰσάγεται ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ γίνῃ ἓνα μικρὸν διάλειμμα. Κατ' οὐσίαν τὸ ἐπεισόδιον ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς συζητήσεως· ὅ,τι προηγουμένως εἶχε ἐκτεθῆ διὰ λόγων τώρα ἐκδηλοῦται διὰ τῆς πράξεως. Θέμα τοῦ Συμποσίου εἶνε ἡ φύσις τοῦ ἔρωτος· τὸ δὲ συμπέρασμα ἦτο ὅτι ὁ ἔρως εἶνε κᾶτι τὸ ἐνδιάμεσον μεταξὺ τοῦ θνητοῦ καὶ τοῦ ἀθανάτου, κᾶτι ποὺ χρησιμεύει διὰ νὰ ἐρμηνεύῃ τοὺς θεοὺς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς θεοὺς. Διὰ τοῦ δραματικοῦ ἐπεισοδίου τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν συζήτησιν, ὁ Πλάτων ἐπιδεικνύει ποῖος πραγματικὰ ἦτο ὁ ἔρως ἐν τῇ πράξει, ὡς ἔρως τοῦ Ἀλκιβιάδου, γήϊνος καὶ ἄναρθρος, πρὸς τὸν Σωκράτη τὸν φιλόσοφον ποὺ μόνον τὰ αἰώνια πράγματα τὸν ἐνδιαφέρουν, καὶ ὡς ἔρως τοῦ Σωκράτους πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην.